

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

ANTONELA REBIĆ

**HRVATSKA TRADICIJSKA BAŠTINA U IMOTSKOJ
KRAJINI**

(DIPLOMSKI RAD)

MENTOR:
PROF. DR. SC. MARKO DRAGIĆ

SPLIT, SRPANJ, 2010.

Diplomski rad je obranjen _____ u Splitu pred povjerenstvom

SADRŽAJ

1. UVOD.....	3
2. USMENE PRIČE.....	5
3. PREDAJE.....	13
3.1. POVIJESNE PREDAJE.....	13
3.2. MITSKE PREDAJE.....	15
4. BALADA.....	17
5. USMENE LIRSKE PJESME.....	21
5.1. LJUBAVNE LIRSKE PJESME.....	22
5.2. GANGE.....	30
5.3. ŠALJIVE LIRSKE PJESME.....	35
5.4. VJERSKE USMENE LIRSKE PJESME.....	38
6. BOŽIĆ.....	46
7. USKRS.....	49
8. OBIČAJI KOD DOMAĆIH POSLOVA.....	51
9. ŽETVA (VRŠAJ).....	51
10. KRESANJE GRMA.....	52
11. MANJANJE GRMA.....	52
12. SVADBENI OBIČAJI.....	53
13. POSLOVICE.....	55
14. ZAGONETKE.....	57
15. IGRE.....	58
16. ZAKLJUČAK.....	61
IZVORI I LITERATURA.....	63

1. UVOD

Svi osnovni usmeno-književni oblici očituju duboku starost, ali i podjednake stvaralačke mogućnosti jezika u svima njegovim dijakronijskim dionicama. Pojavom, pa i relativno dugom upotrebom pisma, i nadalje su ostajala područja kojima ono nije bilo pristupačno i do kojih ono nije dopiralo ili nije prevladavalo, a nije uvijek ni na pristupačnim mjestima smatrano najprikladnjim načinom izražavanja. Različitost ambijenata i različitost vremenskih perioda uvjetovale su tematsku i stilsku nepodudarnost s pisanim književnošću. Odsutnost podudarnosti među dvjema književnostima posebno je uvjetovana tehnikom oblikovanja. To znači da usmeni način izražavanja nužno drugačije komponira književni tekst od pisанога.¹

Sustav usmene književnosti čine:

- I. lirska poezija
- II. epska poezija
- III. priče (priповijетке)
- IV. drama (folklorno kazalište)
- V. retorički (usmenogovornički) oblici
- VI. mikrostrukture (poslovice, zagonetke)²

Svaki taj sustav može se klasificirati na više vrsta i podvrsta. Najčešći su pristupi proučavanju usmene književnosti monogenetski i poligenetski. Pomoćne su znanosti za proučavanje te vrste književnosti: etnologija, antropologija, teologija, povijest, arheologija, sociologija, psihologija i dr.

U Hrvatskoj se početkom 20. stoljeća, za vrijeme dominacije Seljačke stranke predvođene braćom Radić, usmena književnost nazivala *seljačkom književnošću*. Neki su je povjesničari književnosti nazivali *pučkom književnošću*. Međutim, pučku i usmenu književnost treba razlikovati. U uporabi je bio i naziv *tradicionalna književnost*. U Njemačkoj je i danas takav naziv, a u Engleskoj folklorna književnost. U Hrvatskoj se naziv narodna književnost u službenoj uporabi zadržao do devedesetih godina dvadesetoga stoljeća.

¹ Josip Kekez, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, V. poboljšano izdanje, Globus, Zagreb, 1998., str.133.

² Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 13.

Hrvatska usmena književnost, stoljećima i milenijumima pamćena, pripovijedana, bila u izvedbi, brušena i prenošena hrvatskim jezikom, ima najveće zasluge za očuvanje hrvatskoga nacionalnoga i vjerskoga identiteta. Hrvatska tradicijska kultura i književnost svjedoče četrnaest stoljetnu ukorijenjenost Hrvata u europskoj kulturi i civilizaciji. Ta je književnost tradicija pisanoj književnosti. Višestruke su interferencije usmene i pisane književnosti. Najveći su velikani pisane književnosti stvorili djela trajne umjetničke vrijednosti nadahnuvši se na vrelu tradicijske kulture i književnosti.³

U ovom sam radu zapisala usmene predaje s područja Imotske krajine, poglavito one iz Vinjana Donjih kod Imotskog.

Budući da su stanovnici ovoga kraja uglavnom kršćani, mnogi običaji koje sam ovdje navela odnose se na svetkovine velikih kršćanskih blagdana: Božić, Uskrs, Nova godina...

Obitelji su čuvale tradiciju zajedničkih večernjih molitvi u svojim domovima. Zahvaljujući tome, prikupila sam mnoge lijepе molitve posvećene Gospo, Isusu i anđelima čuvarima.

Navečer su se mladići i djevojke sastajali na "silima" gdje se pjevalo, plesalo i "ašikovalo". Pjesma je bila razonoda nakon napornoga dana. Proslave poput vjenčanja, rođenja i svetkovina bile su nezamislive bez igranja kola, ganganja i šijavice.

Neki od običaja i danas su prisutni, a uglavnom su to svadbeni običaji i običaji vezani za slavljenje svetkovina.

Na području Imotske krajine postoje mnoga kulturno-umjetnička društva koja njeguju stare tradicije i običaje i predstavljaju ih širom domovine, ali i van njenih granica.

Unatoč tome, velik se dio ovih običaja izgubio.

Stoga je bitno oteti zaboravu ovu bogatu tradiciju koja na poseban način oplemenjuje jezik i kulturu našega naroda!

2. USMENE PRIČE

Usmena proza obuhvaća vrste priča: bajke, basne, predaje, novele, anegdote, šale, viceve i legende.

³ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. str. 11.-13.

Usmene priče mogu se razvrstati i prema njihovom odnosu prema zbilji. Po toj klasifikaciji priče bi bile: zbiljske (realistične) i fikcijske (izmišljene, mistične, fantastične). Usmena proza može se razvrstati prema motivima, temama i oblicima.

Žanrovi usmenih priča:

1. Bajka.
2. Basna.
3. Predaja: Povijesne predaje. Etiološke predaje. Eshatološke predaje. Mitske predaje. Demonske predaje. Pričanja iz života.
4. Legenda.
5. Novela.
6. Anegdota.
7. Sitni oblici: Šala. Vic.⁴

Imotski je najviše poznat po svojim jezerima. Od jezera koji ima dosta u zapadnom dijelu Imotskog polja, najpoznatija su u Prološkom blatu Galipovac i Lokvičića jezera. Kad govorimo o jezerima, najprije moramo istaknuti Crveno i Modro jezero u samom gradu. Po njima je Imotski poznat i van granica domovine. Hrvatski ban Josip Jelačić volio je prirodu, pa je posjetio Makarsku i iz Makarske je došao vidit jezera u Imotski. Dakle, Crveno jezero spada među najdublja jezera u Europi. Nazad 4-5 godina jedna komisija, Međunarodna je s Imoćanima ispitivala dubinu Crvenog jezera, pa su došli do zaključka da kroz jezero teče jedna rijeka, a njegovo je dno ispod morske površine. Kasnije se nisu navraćali. Unda je bio strada jedan Njemac i nisu se navraćali da dovrše taj posa. Zove se Crveno po Crvenim polama. Te strahote koje se otkrivaju ljudskom oku kad prvi put dođe na Crveno jezero opisala je narodna priča koja kaže da su tu bili dvori bogataša Gavana, koji nije bio milosrdan prema sirotinji, pa ga je Bog kaznio da su mu se dvori profundali i postalo od nji Crveno jezero. Modro jezero nalazi se uza sam grad Imotski, na njemu se nalazi na sjeveroistočnoj strani velika pola na kojoj je sagrađena imotska tvrđava. Prelazila je iz ruku u ruke kako bi koja vlast imotkim krajem zapovijedala. Sastoji se od dva dijela- gornji dio na vrh pole i donji dio. Poznata nam je povijest tvrđave dok su ovim krajem vladali bosanski kraljevi. Tvrto je tu stajao nekoliko mjeseci i učvrstio tvrđavu nadajući se provali Turaka. Turci su uspjeli osvojiti Imotsku krajinu 1463.-1493. i vladali su krajinom do 1717. središte njihova kadiluka

⁴ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. str. 258.- 259.

bilo je jedno vrijeme i za čitav ljubuški kraj. Tvrđava je bila dobro opremljena i čuvana. Ispod tvrđave nalazile su se zgrade u kojima su živjeli age, begovi i njihovi zapovijednici. Imali su i džamiju, koja se nalazila na vrhu stepeništa na Bazani. Još postoje u Imotskom neke zgrade u kojima su živjeli Turci. 1717. Venecija na nagovor hrvatskih prvaka, osobito fratara, fra Stipana Vrljića, koji su morali bježati iz Prološkog samostana radi Turaka. Prva misao naših ljudi bila je osloboditi Imotski sve do Mostara. Uspjelo se sakupiti vojsku na Trilju iz svih dalmatinskih krajeva. Plemić Mate Šoljić iz Mostara organizirao je pomoć iz današnje Hercegovine. Pod zapovjedništvom mletačkih oficira bio je udar na Imotsku tvrđavu. Sačuvana je kapija gdje su te vojske stale. 31.srpna 1717. Turci su se predali. Nakon žestokih borbi oko 300 oficira i vojnika zatvorenih u tvrđavi prema ugovoru otpratio je Serdar Nakić u Ljubuški. Prije tog rata obitelji turskih velikaša, aga i begova odselili su u Banjaluku i Ljubuški. Venecija nije išla dalje od Imotskog u osvajanju, i to je nazvala Aquisto novissimo- Posljednje zauzeće. Od obične raje tko je prišao na muslimanstvo vratio se u katoličku crkvu: Bilići sa Studenaca. Čosići iz Imotskoga.

Za Imotsku kрајину značajan je mir Požarevački. Godinu dana raspravljadi su o novim granicama Austrija, Turska, Venecija i Dubrovnik. Godine 1718. složili su se i odredili današnje granice u Dalmaciji. Tako je Imotska krajina koja se protezala od Biorina do Klobuka presječena i granica je ostala do danas. Pošto bi grad po tom planu morao stati pod Turcima, onda je Venecija odredila u ugovoru da granica oko grada Imotskog mora biti udaljena za domet topa. 1797. je propala Venecija, Imotski je zaposjela Austrija nakratko. Dolaze napoleonove vojske i imale su veći odjek u Imotskoj krajini. Kad je propala Napoleonova vlast, Imotsku krajinu je zaposjela Austrija i to je trajalo do 1918.

Postanak Crvenog jezera opjevan je u pjesmi kojoj se ne zna autor. Neki kažu da ju je spjeval Josip Eugen Tomić, drugi je pripisuju Jovanu Sundečiću, a najvjerojatnije je ona djelo nekog franjevca:

IMOTSKO CRVENO JEZERO

Imoto, o krasno polje!
Ubavo ti rodno dolje!
Divno li se tu prelijevaš,
Usred gorja, gdjeno sijevaš
Prirodnom u svojem sjaju,
Ti, zemaljski mali raju!

Oko tebe naokolo
Kršne gore splele kolo,
A da budeš ljepša, mil'ja,
Kao vijenac od kovilja,
Podno gore bijela sela
Oko tvog se svila čela.

Srebrosjajne kao strijelke
Ljeskaju se vode rijeke,
Iz planine koje hrle,
Da te blaže, da te grle
Dok ti zlatne njive poje
I travnike kvase tvoje.

Prirodnoga puna blaga
Postojbina ti si draga
Djeci svojoj, koj' dosudi
Bog na tvojoj živjet grudi.
Triput sretna svakom mati,
Tko te svojom može zvati.

Pripovijeda priča stara,
Kojoj nema pametara,
Da je davno, tko bi znao
U tom kraju stolovao,
Silan vlastel, gospar, gavan,
Sa bogatstva svoga slavan.

Na obronku strme gore
Imo bijele svoje dvore,
A široko ono polje,
Što je puklo pod njim, dolje,
Sve njegovo to bijaše
Svu Imotu svojom zvaše.

Ponosita gospa s njime
Dijeli sreću, sjajno ime,
I uživa što imadu
Dosta djece, živu nadu,
Da će rod im bolje rasti
I dovijeka pleme cvasti.

I znanaca, vjernih gosti,
U gavana uvijek dosti.
Njegov dom je dom veselja
Prilizica, prijatelja,
Što, uz bučne radovanke
S njima traju, noći, danke.

Ali zato jao svakom
Tko se znade siromahom,
Jer kad u te zađe dvore,
Jedva živ da uteć more.
Na nj on pušta pseta gladna,
Da se riješe stvora jadna.

Nemilosna srca tako
U tom dvoru bio svako;
Otac, mati, djeca sitna
Nemila su, neumitna.
Bijedan prosjak ljuto plati
Koji kuca na tim vrati!

Tako bila jednog dana
Sjajna gozba u gavana;
Tu se pjeva, jede, piće,
Tu veselje vrškom vrijе,
Da se širom buka ori,

Da sve dršću stari dvori.

Ujedanput, ko da panu
S neba, prosjak međ njih banu.
Uza nj slabe djece troje
Plaho strepe, ko da s' boje.
Lica su im vehla, blijeda,
Vidiš, da ih tare bijeda.

Sve u čudu sad se zgleda,
Sam domaćin na vrh sjeda.
A to djeca gavanova
Viču: "Šta će klatež ova?
Na dvor s vama, vi-sotone,
Il će pseta da vas gone!"

I već da će skočit dolje
Po tu paščad, da ih kolje;
A gavanka usta, eto,
Da im djelo brani kleto,
Poistiha šapće gosi,
Da pod srcem čedo nosi.

U to prosjak lica stara
Gavanici progovara:
"Dajder, gospo, tako t' neba!
Nam udijeli koru hljeba!
Dva već duga dana cijela
Ne vidjesmo mrve jela."

Gavanica na te riječi
U smijeh prasne, da sve ječi,
Pa obijesnoj tad u šali
Uze hljeba kusak mali

I na lijevu nogu vrže:
"Eto, starče, jedi brže!"

Skučen prosjak, roneć suze,
Gospi hljebac s noge uze,
Poljubi ga i na troje
Siročadi dijeli svoje:
"Eto, djeco, darak božji,
nek se Višnjeg slava množi!"

Odmah zatim prosjak reče:
"Svijetla gospo, tako t' sreće,
kaplju vode daj nam samo,
jer od žeđi skapavamo!
Bog će tebe da nagradi,
Što toj činiš siročadi!"

Tad gavanka planu gnjevom,
Munjavitim oka sijevom.
I prosjaka bijedna šinu,
Ciknu na njeg' kroz ljutinu:
"Što je meni do tvog Boga,
dok gavana imam moga!"
Čuv' to prosjak, bio anđel,
U čas sinu k'o arkandžel.
Svjetlost ob'sja ga nebeska,
U ruci mu mač se ljeska,
Pravednoga Božjeg suda
Jao, strepi, svojto luda!

Gromkim glasom and'o zbori:
"Da su kleti ovi dvori!
Proklet da si ovim trenom,
Ti, gavane, s djecom, ženom!"

Tvoje slave, tvoga blaga
Nestati će sad bez traga!"
To izusti, već se vinu
And'o s djecom u visinu.
U taj čas i svod se smrači,
Nebo svud se naoblači.
Munje blješte, riču gromi,
Zemlja trese se i lomi.

Zadrhtali stari dvori
Sve se krši, lomi, ori.
"Pomiluj nas, Bože, prosti!"-
Vapi gavan, žena, gosti.
Zalud! Božji sud se vrši,
Da oholost ljudsku skrši.

Eto zemlja tvrda zinu,
A u zemlje utrobinu,
Sve uklete u tren duše
S bijelim dvorim prosjednuše.
Niti kamen na kamenu
Ne osta za uspomenu.

Sad, tko stupi do 'vog mjesta
Gdje gavana s dvorim nesta,
Jezero će naći tamo,
Strahovito, pusto, samo.
Radi žarka stijenja svoga
Svijet Crvenim prozvao ga.

U jezera toga krilu
Puk strahota znade silu.
Zloduhe su ondje vile
Zauvijek se udomile.

A vještice, vukodlaci,
Živu uz njih k'o ortaci.

Tu po tamnoj, gluhoj noći,
Ako srca imаш proći,
Uz vilinsku čut ćeš ciku
Vukodlaka strašnu viku,
Dok nad vodom vještice se,
K'o plamteće zublje krijese.

Još ćeš čuti iz bezdani
Jauk duša očajani,
Čut ćeš djecu kako cvile,
Kad ih ljute muče vile.
Kosa ti se o' stra' ježi,
Bjež', čovječe! Otle bježi!⁵

Kako je slika Gospe sinjske donešena u Sinj

*Jedan je čovik iz Sinja iša kupovat žito u Ramu. Kupova uvik u istoga čovika i iz istoga ambara. Taj je ambar uvik bio pun pa se čovik čudio oklen mu toliko žito. Kad je jednon zavirio u ambar-ima je šta vidit. Ugleda je Gospinu sliku. Čovik ukrade sliku, metne je u svoje žito i dotra u Sinj. Kad je ulazio u grad, sva su crkvena zvona u Sinju zazvonila. Ljudi su gledali šta je i čudili se. U žitu su našli Gospinu sliku. Otad je ona ostala u Sinju. Sinjani su joj sazidali crkvu. Tako je i danas slave!*⁶

3. PREDAJE

Predaja je vrsta priče koja se temelji na vjerovanju u istinitost njezina sadržaja. Golem je broj usmeno-proznih oblika u svetim knjigama. *Vede (usmeno znanje)* je sveta

⁵ Zapisala sam u Imotskom 2009.god. Kazao mi je fra Vjeko Vrčić, rođ. 1914.god iz Imotskog

⁶ Zapisala sam u Imotskom 2009.god. Kazao mi je fra Vjeko Vrčić, rođ. 1914. god. Iz Imotskog

staroindijsko-sanskrtska sveta knjiga a nastajala je od XVI. do VI. st. prije Krista. Zahvaljujući usmenoj predaji u Indiji i danas živi sveto pleme Vede.⁷

3.1. POVIJESNE PREDAJE

Hrvati i danas kazuju povijesne predaje i epske pjesme o uskocima: Ivi Senjaninu, Stojanu Jankoviću, vitezovima Vučkovićima te o hajducima Mijatu Tomiću, Roši harambaši (Ivanu Bušiću) i Andrijici Šimiću.⁸

Hajduci

Oprečna su mišljenja o hajducima. Jedni ih smatraju razbojnicima, a drugi ih mistificiraju i glorificiraju. Do suprotstavljenih mišljenja dolazi jer su postojale četiri kategorije hajduka: **Hajduci zulumčari (turski hajduci)** činili su strašna zlodjela nad kršćanima. Šeh Gaibija predvodio je “kupreške turske hajduke” koji su 4. siječnja 1557. g. u Rami zapalili i opljačkali samostan, a franjevce pobili.⁹

Roša-harambaša

Roša-harambaša hajdučki je naziv za Ivana Bušića. Rođen je oko 1745. Premda G. Bujas u *Makarskom ljetopisu od godine 1773. do 1794.* piše da je Roša rođen u Gorici kod Gruda, vjerojatnije je mišljenje A. Ujevića koji u *Imotskoj krajini* (Split, 1953.) piše da je Roša rođen u Donjim Vinjanima kod Imotskoga.¹⁰

Hajdučki harambaša Ivan Bušić Roša, živijo ti je u Donjin Vinjanin. Nadimak je dobijo po crljenoj kosi. Ima je brata Mijata, a njega ti je ubijo Rošin pobratim Amet (Ahmet) Sukljažević iz Mostara. Ubijo ga je na kukavički način, iz zaside, dite. Roša se undan naosumio na pobratima i undan ubije njega i nikoliko njegovi ljudi. Poslen toga pobigne on u

⁷ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. str. 272.

⁸ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. str. 351.

⁹ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. str. 348.

¹⁰ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. str. 401.

ajduke. Mostarci Turci su ti undan odlučili osvetit Ameta, pa puklo kud puklo. Undan se umišaju i livanjski Turci i odluče osvetit mostarske, ali ji Roša jopet ubije devet. Urotiše ti se tada svi Turci, al on, ko kad je bijo stoput pametniji od njizi sviju skupa zajedno, on ti lipo pobigne, u Taliju i vrati se za par godina. I dalje je ratova s Turcima, ali je napada i pljačka trgovce i putnike, a zavadija je se i s imockim pravoslavcima. Niki su ti o stra prišli na našu viru, pa ga zato nazvaše “ustaško-križarski preteča”. Posta je opasan i za mletačku i za tursku vlast, pa su činili svašta da ga maknu. Roša je nastavijo po svom, a kad mu je više dodija taj ajdučki život, on ti je tražijo pomilovanje. Nije ga dobijo, pa ti je unda jopet oša u Taliju i kašnje se vratijo u Dalmaciju. Svi su se bojali da će jopet izbit neredi, pa su ga ubili, osikli mu glavu, napunili je pamukon i undan su ti je nosali i š njome po turskim gradovima skupljali darove. Znaš ti, dite, Roša ti je meni bijo neki did, pradid, ali ono izvanjski. Ne znan točno po kome, al ja san ti se uvik ponosila s time, a je i moj čaća. Uvik mi je priča o njemu i govorijo daneka se ponosin s timen.

Neki ti njega fale, neki mu laju, al moj je čaća, dobar ti je bijo, Bog mu da pokoj, uvik govorijo da je to dobro, da je bitno da je on za života ostavijo traga. Pa šta što mu laju, stara je narodna: “Dobar konj ima sto mana, a loš samo jednu-ne valja!” E, dite moje, nemoj se nikad stidit svoje krvi. I ti se tribaš ponosit š njimen, sa svojin Vinjanin. Nemoj to nikad zaboravit, ti si isto naše gore list! Rošini dvori ti se nalaze u Donjin Vinjanin, ispo crkve sv. Roka, blizu Crne Gore. Područje iznad kuće ti se zove Roštine livade. Tu ti je i njegovo guvno i njegov bunar i kamen na kojem ti je smijo sidit samo on i niko drugi. E, da mi nije ovi stari kostiju, pa da mogu trčat, a trčala san dok san cura bila, sad bi jtebe odvela gori u Roštine livade, da ti to vidiš. A eto, bar vidi njegovu sliku, tuten ti visi na zidu u ganjku.¹¹

Stećci

Poznata je nekropola stećaka na mramoru. Danas se tu nalaze tri velika stećka sarkofaga s pločastim postamentom, 3 mala stećka sarkofaga prevrнутa, a uz njih su pločasti postamenti i dva velika pločasta stećka. Zapadno od stare crkve i župskog groblja nalazi se nekropola stećaka: pet stećaka sarkofaga i pet pločastih postolja. Sve povalone po livadi i razasuto. Lokacija se zove Markuzova ograda.¹²

¹¹ Zapisala sam u Vinjanima Donjim 2004. Kazala mi je Iva Rebić, djev. Bušić, rođ. 1919.

¹² Zapisala sam u Imotskom 2009.god. Kazao mi je fra Vjeko Vrčić

3.2. MITSKE PREDAJE

Mitske predaje pripovijedaju o vilama i povijesnim osobama kojima je narod pripisao nadnaravnu moć. Pomagale su junacima i samo noću dolazile u sela. Priča se da su zavodile mladiće javljajući im se u snu. Jedni pripovijedaju da su ih vile izlječile; drugi da su siromašnim djevojkama pomagale brže istkati ruho za udaju; treći da su pomagale nejakim pastirima; četvrti da su mlade prenijele preko jezera u planinu, a stare pred crkvu itd. Činile su zlo jedino ako bi im se tko zamjerio izdavši tajnu da im je jedna noga magareća, konjska ili kozja. U narodnoj percepciji vile su bajkovite ljepotice, gotovo uvijek u dugim bijelim, rjeđe plavim haljinama, dugih zlatnožutih počešljanih kosa, s modrim ili zelenim očima i imale su nadnaravnu moć. Narod pripovijeda i o vilenjacima i vilinčetu. Od povijesnih osoba kojima narod pripisuje mitsku moć najčešće su Marko Kraljević, Janko Sibinjanin, Stojan Janković, Mijat Tomić i Andrijica Šimić.

Mitske predaje često imaju razrađenu fabulu, a pripovijedaju se kao memorati.¹³

Vile

Moja pokojna baba Škevuša je imala sina, prvo dite. Oni su živili gori u Selinan, a iznad nji je bila sama šuma sve do sv. Roka. Kad je on naresta momak, bio je puno lip, rano moja. I uvik je govorio materi da on tamo kad pode uza stranu, u šumi viđa puno lipe cure. To su ti se njemu vile ukazivale. Tile su ga uzet jer je bio puno lip. I tako jednon, a to je ona vidila, pa meni kazivala, on je sidio na jednoj kruški i cuna se. Vile došle i stale gori na vri ljuti. Otalen, s te ljuti poletio veliki kamen, udario pravo u njega i zbacio ga s kruške. On ti je odma osta mrtav. To su ga vile ubile.¹⁴

U podne

Jedanput kad san ja bila mala, radili mi polje i išli kući u brdo na ručak. Ja ostala zadnja, pa sama išla kući uza stranu. Skoro došla do kuće, na vri onoga briga što dili Kukulje i Šaniće, kad zvoni podne. Ja se stala prikrstit, kako je zvonilo, a tamo sa strane vidin da se

¹³ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. str. 429.

¹⁴ Zapisala sam u Vinjanima Donjim 2009.god. Kazala mi je Ana Ždero, djev. Šanić, rođ. 1927.god.

ništa provuče. Vidin da je neka lipa cura u vešti dugoj. Ja mislila da nije koja od oni naši cura što su u Mostaru, pa da ima taku veštu. Ja poviri brzo-bolje iza busa doli niz ledinu, nema nigdi ničega. I stala ja i čekan, nema ništa. A nije se imala di zavuć. Ja ne znan šta je to bilo. Bog ti ga znade!¹⁵

Prviđenje

Moja pokojna baba je bila doli iz Škeva. Unda kad je bila curovala s mojin didon, dolazio on njoj doli u polje i ona njemu gori u brdo. I unda je ona meni kazivala da kad god bi prolazila gori uza stranu na onoj lјuti da bi svaki put vidila jednu lipu curu skroz duge kose, kako sidi na rašeljki, metila nogu priko noge i češlja se.¹⁶

Vile i konji

Kazivala je meni mater, a vidila san i sama dva- tri puta kako vile muče konje. Uveče se blago namiri, sprati u pojatu i dobro se zatvore vrata. Ali par puta kad san ujutru pristupila tamo, vrata bila zatvorena, ali konji umorni, oznojeni, primoren, k'o da ih je cilu noć neko jašio. A griva u sviju spletena sa vri do dna u pletenicu. Nije to bilo često, nego digod, valjda kako vile najdu tako uzmu konje i s njima odaju po cilu noć. Prid zoru ih vrate prije nego kogod od čeljadi dođe. Kad bi se to dogodilo, konji se cili dan nisu mogli dignit na noge.¹⁷

Jezerske vile

Kad san ja curon bila išli smo mi često radit u polje, pa ostani dok se skroz snoća i undan se vraćaj uza stranu priko jezera kući. A moja mater uvik govorila da se obnoć ne smi prolazit kraj jezera jer su tamo vile i vukodlaci. A nju niko nije sluša. Tako jednon mi ostali do kasno i svi pošli kući skupa, samo tvoj did osta još nešto dovršit. Kad smo prolazili kraj jezera, čula se nikakva dreka, al' nismo mi to vele obadavali nego brže-bolje prođi to da stigneš kući. Kad smo došli, skontali smo da njega dugo nema iz polja. Svi se malo nasikirali, kad evo njega iza ponoći. Vas u znoju, ublidio, konj isto nemiran. Samo nan je reka da ga

¹⁵ Zapisala sam u Vinjanima Donjim 2009.god. Kazala mi je Ana Ždero, djev. Šanić, rođ. 1927.god

¹⁶ Zapisala sam u Vinjanima Donjim 2009.god. Kazala mi je Ana Ždero, djev. Šanić, rođ. 1927.god.

¹⁷ Zapisala sam u Prološcu 2009. Kazala mi je Mila Pezo, djev. Matić, rođ.1925.

ništa ne pitmo jer ne smi kazat, al' da više nikad ne prolazimo sami obnoć priko jezera. Ja ne znan šta je bilo, ali biće su bile vile jer nji ima tamo oko jezera.¹⁸

Na pola puta od ceste do silaska u Modro jezero nalazi se ploča s natpisom: „Vilinsko počivalište“. Na zapadnoj strani jezera postoji pećina do koje se rijetko podigne razina vode. Narod ju je nazvao „Vilinska pećina“ jer prema predaji u njoj žive vile i vukodlaci koji noću izlaze na obronke jezera.

4. BALADA

Balade su nazivane prema provansalskom *balar* što znači plesati i prema keltskoj riječi *balad* koja znači usmena (narodna) pjesma. U baladama su pretežito lirske ljubavne motivi. Rijetke epske epizode u funkciji su pojačavanja lirskoga tona. Balade najčešće pjevaju o nesretnoj ljubavi čiju je tragiku izazvala mladićeva (ili suprugova) majka. Velik je broj iznimno potresnih balada koje i danas kazivači kazuju. Škotska balada *Edward* (XII.-XIII. st.) jedna je od najstarijih i najljepših balada.

Najčešći su akteri u hrvatskim baladama Ivo i Anica (Ane, Anuša), Ivo i Mara (Mare, Maruša, Marija). Raznovrstan je tematski svijet balada. Neke od njih pjevaju o: povijesnim osobama i događajima; nasilnim prelascima na islam; o moriji (kugi) koja je pomorila Mostar; bratovim sirotama; smrtnom madežu, itd. Završetak je balada tragičan.¹⁹

Motivsko-tematsko svojstvo usmeno-književne lirike jest da izriče puni životni realizam. Upravo su stoga balade i romance smatrane središnjim dijelom lirskog pjesništva. To su manje pjesničke pripovijesti, ponekad vrlo minijature, a ponekad s razvijenijom naracijom, pa tako od lirskoga postaju lirsko-epskim oblikom. Balada privodi naraciju tragičnu završetku, za razliku od romance koja je cijelim svojim narativnim tokom vedra, živa i razdragana.²⁰

¹⁸ Zapisala sam u Prološcu 2009. Kazala mi je Mila Pezo, djev. Matić, rođ.1925.

¹⁹ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. str.108.-109.

²⁰ Josip Kekez, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, V. poboljšano izdanje, Globus, Zagreb, 1998., str.178.-179.

HASANAGINICA

Dizdar Zadvarja bio je Hasan-aga Arapović. Poginuo pod Poletnicom 17. ožujka 1669. Pintorović-beg bio je Hasanagičin brat. Živio je na Klisu do 1648. (do pada Klisa). Hasan-aga je u vrijeme turske vladavine imao u svojoj vlasti nekoliko imotskih sela: Zagvozd, Župu, Grabovac... Vršio je dužnost zadvarskog dizdara, a na toj dužnosti je i poginuo. Druga važna ličnost je imotski kadija.

Hasan-aga je ranjen u toku Kandijskog rata 1646.godine. Ranjen je u Biokovu. Po narodnoj pjesmi, Hasan-agu nije došla vidjeti žena dok je bio teško ranjen. Razlučeni Hasan-aga je otjera. Hasanaginica je otišla potražiti pomoć kod brata na Klis. Uskoro je Hasanaginicu zaprosio imotski kadija. Hasanaginica se udaje za imotskog kadiju. No, svadba prolazi pored Zadvarja i Zagvozda, pa je Hasanaginica morala vidjeti svoju djecu, jer je Hasan-agina kula bila baš u Zagvozdu. Ona je tražila da je sakriju pokrivačem, da ne bi morala vidjeti djecu i da djeca ne vide nju...

Narod imotske krajine nije složan oko lokacije Hasanaginičinog groba. Po nekim je to nesumnjivo na području Zagvozda, što uistinu ima smisla, budući da je Hasan-aga stolovao u Zagvozdu. Po drugima, Hasanaginica počiva u gomilama jugozapadno od Modrog jezera.²¹

HASANAGINICA

Što se bijeli u gori zelenoj?
Il' je snijeg il' su labudovi?
Da je snijeg, već bi okopnio,
labudovi već bi poletili.
Nit' je snijeg, nit' su labudovi
Nego šator age Hasanage.
On boluje u ranama ljutim
Oblazi ga mater i sestrica
A ljubovca od stida ne mogla
Kad li mu je ranam bolje bilo
Poručuje vjernoj ljubi svojoj:

²¹ Zapisala sam u Imotskom 2009.god. Kazao mi je fra Vjeko Vrčić

„Ne čekaj me u dvoru bijelomu,
Ni u dvoru, ni u rodu momu!“
Kad kaduna riječi razumjela
Još je jadna u toj misli stala
Jeka stade konja oko dvora
I pobježe Hasanaginica
Da vrat lomi kuli niz pendžere.
Za njom trče dvije kćeri male:
„Vrati nam se mila majko naša,
Nije ovo babo Hasanaga,
Već daidža Pintorović-beže!“
I vrati se Hasanaginica
Ter se vješa bratu oko vrata:
„A moj brate velike sramote
Kud me šalje od petero dice!“
Beže šuti, ne govori ništa,
Već se maša u džepe čojene
I vadi joj knjigu oprošćenja
Da uzimlje potpuno vjenčanje
Da gre s njime majci uzatrage.
Kad kaduna knjigu proučila
Dva je sina u čelo ljubila
Dvije kćeri u rumena lica
A s malenim u bešici sinkom
Odijelit se nikako ne mogla
Već je bratac za ruku uzeo
I jedva je od sina rastavio
Ter je meće sebi na konjica
S njome iđe dvoru bijelome.
U rodu je malo vrime stala
Malo vrime, ni nedilju dana
Dobra kada i od roda dobra
Lipu kadu prose sa svih strana
A najviše imotski kadija:

„Aj tako te ne želila, braco
Nemoj mene davat za nikoga
Da ne puca jadno srce moje
Gledajući sirotice svoje!“
Ali beže ne hajaše ništa
Već nju daje imotskom kadiji.
Još kaduna bratu se moljaše
Da njoj piše listak bile knjige
Da je šalje imotskom kadiji:
„Kaduna te lijepo pozdravljaše,
A u knjizi lijepo te moljaše
Kad pokupiš kićene svatove
Dok potkuvac nosi na djevojku
Kada bude agi mimo dvora,
Nek ne vidi sirotice svoje!“
Kad kadiji bijela knjiga dođe
Kićene je svate pokupio
Svate kupi, iđe po djevojku.
Dobro svati došli po djevojku
I zdravo se povratili s njome.
A kad bili agi mimo dvora,
Dvije kćeri s pendžera gledahu,
A dva sina prid nju ishođahu,
Tere majci svojoj govorahu:
„Vrati nam se, mila majko naša
Da mi tebi užinati damo!“
Kad to čula hasanaginica
Svatovskome starješini govorila:
„Bogom, brate, svatski starješina,
Ustavi mi konje uza dvora,
Da darujem sirotice svoje!“
Svoju djecu lijepo darovala:
Svakom sinu nože pozlaćene,
Svakoj čeri čohu do poljane,

A malome u bešici sinku,
Njemu šalje uboške haljine.
A to gleda junak Hasanaga
Ter doziva do dva sina svoja:
„Ajte amo, sirotice moje
Kad se neće smilovati na vas
Majka vaša srca kamenoga!“
Kad to čula Hasanaginica
Bijelim licem u zemlju udrila
Usput se je s dušom rastavila
Od žalosti gledajuć sirote!²²

5. USMENE LIRSKE PJESME

Lirska je pjesma skupina umjetnički komponiranih lirskeh slika kojima dominira osjećajnost. Te pjesme prate čovjeka od rođenja (uspavanke) pa do smrti (naricaljke). Lirske pjesme su najmnogobrojnija usmenoknjiževna vrsta, a obuhvaćaju vjersku i svjetovnu liriku. Mogu se klasificirati na:

Svjetovna usmena lirika:

1. Mitske pjesme.
2. Obredne pjesme: Koledarske. Veselanje. Jurjevske. Ladarske.

Prvosvibanske. Kraljičke. Dodolske (preporuške).

Ivanjske. Vukarske.

3. Posleničke pjesme: Težačke. Kosidbene. Žetelačke. Pastirske.

Ribarske. Putničke. Kiridžijske. Napitnice vinske. Pjesme uz

žrvanj (zorna).

4. Povijesne pjesme.

5. Ljubavne pjesme: Zagledanje. Ašikovanje (ljubovanje). Zaruke.

Svatovske. Poskočice i pjesme uz kolo. Život u braku.

Uspavanke, pjesme uz kolijevku i druge pjesme maloj djeci.

Pjesma siročeta umrloj majci. Naricaljke (tužbalice). Rodoljubne.

6. Romance.

²² Zapisala sam u Imotskom 2009.god. Kazao mi je fra Vjeko Vrčić.

7. Balade.
8. Šaljive pjesme.
9. Bećarac, ganga, natpjevavanja (dvostihovi).²³

5.1. LJUBAVNE LIRSKE PJESME

Koliko je do sada poznato najstariji zapis hrvatske svjetovne lirske ljubavne pjesme seže u period između 1421. i 1430. godine. Renesansa je imala svoj procvat u: Šibeniku, Splitu, Dubrovniku, Korčuli, Hvaru, Zadru. Nepunih stotinjak godina prije Montaignea Šibenčanin Juraj Šižgorić oduševljavao se hrvatskim narodnim običajima i književnošću.²⁴

Na području Vinjana Donjih zapisala sam nekoliko ljubavnih pjesama:

Ružice uvela

Cvati ružo moja,
Uspomeno mila,
Znaš li ružo moja
Kad san te sadila.
Garavo oko zavolila
Kada san se zaljubila jako
Plavo me je oko pogledalo slatko.
Kad san ljubila u najlišpoj mjeri
I plavo me oko iznevjeri.
Sad mi ostaj ružice uvela
Ljubav mi je svu radost uzela.
Na mom srcu ružica
Ostadoše rane
A na tvom se osušile grane.²⁵

²³ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. str.15.

²⁴ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. str.79.

²⁵ Zapisala sam u Vinjanima Donjim 2009.god. Kazala mi je Ana Ždero, djev. Šanić, rođ. 1927.god.

Listaj goro

Listaj goro, kukaj kukavice,
Udaji se bila golubice!
Il me čekaj za tri godinice,
Dok se junak vratim sa vojnice.
Donit ču ti veru i prstenje.
Što je vera-to je šala mala,
Što je prsten-to je vira prava!²⁶

*

Crne oči ispale ti diko

Crne oči ispale ti, diko,
Što su mene varale toliko,
Što su mene varale toliko!
Više mi je poljubaca dala,
Nego majci kad je bila mala,
Nego majci kano mala!
Kad zapivan uz Rebića stranu
Poznat ćeš me dragi po pivanju,
Poznat ćeš me po pivanju!²⁷

*

Sv. Jure na vri Biokove

Sv. Jure na vri Biokove
Čuvaj moga dragana brkove.
Jadna Biba bole bolovaše
A majka joj ruvo pletijaše.
Ćeri moja šta te većma boli
Mene boli i srce i glava
Jer moj amo u logoru spava.

²⁶ Zapisala sam u Prološcu 2009. Kazala mi je Mila Pezo, djev. Matić, rođ.1925.

²⁷ Zapisala sam u Vinjanima Donjim 2010. Kazao mi je Ivan Rebić, rođ. 1938.god.

Muči čeri, zub te zabolio
Moja majko on mi doktur bio.
Čeri moja voda ga odnila
Moja majko k meni ga donila.

*

Cura Joza

Cura Joza
u šumi kod koza
loži vatru od sirovi loza
maslo kupi od jalovi koza.

*

Evo mene

Evo mene dragane
Poznaješ li grlo moje
Kad zapivan slatko
Iznad kuće twoje

*

Gusle moje

Gusle moje, moja davorijo
Jesan li van skoro govorijo
Da ste klete, kožon razapete
Na koži je konjic od drveta
A po konju strunja od ždribeta.
I gudalo, jadikon napeto.
Pa se jedno z drugin poigrava
Kano momče i mlado divojče!²⁸

*

²⁸ Zapisala sam u Vinjanima Donjim 2009. god. Kazala mi je Ana Ždero, djev. Šanić, rođ. 1927. god.

Lako ti je

Lako ti je, tanke gusle moje
Lako ti je guslan zagusliti
I pijanu vlaju zapivati
I procvilit sirotoj divojci
Koja oca ni matere nema
Nit u selu virne mušterije
Suze roni, a godine broji
Ozbire se na desnu i livu
Odklen će joj osvanuti sunce!

*

Ajde dragi

Svi su dani od srebra kovani,
A subota od suvoga zlata,
U subotu moj će dragan doći.
Ajde dragi svo selo obađi,
U subotu kod mene se nađi!²⁹

Čitala san ti ja u jednoj knjigi kako je bila jedna udovica s diteton. Dala ona ditetu ime Mara. Kad joj je čovik umro, zaprosi je drugi momak. Uzjaši on na konja i dođe po nju i po čer joj Maru da obe odvede sa sebon. Kad su došli duboko u planinu on kaže ženi da baci dite i ostavi ga u planini:

*

Ili Mara il' s ramena glava

„Baci Maru
Niz zelenu travu!
Ili Mara
il s ramena glava!“
A ona njemu rekne:
„Ne budali, Niko, momče mlado

²⁹ Zapisala sam u Vinjanima Donjim 2010.god. Kazala mi je Ana Rebić, djev. Logara, rođ. 1948.

Kako će ja dati srce iz njidara!“
A on njoj opet:
„Ili Maru
Il s ramena glavu!“
A ona uzme dite i kaže:
„Ćeri Mare, kad ti pune vitar sa planina
Unda misli da te majka nina!
Ćeri Mare, kad ti pane rosa mlaka
Unda misli da te doji majka!“

Ostavila ona dite u bešiki i otišla s tin drugin svojin čovikon. Vile su unda uzele dite, gojile ga i dojile.³⁰

U Imotskoj se krajini, usprkos tome što se većina običaja gubi, ipak čuvaju pjesme i plesovi. Zahvaljujući prije svega kulturno-umjetničkim društvima, sačuvani su izvorni plesovi ovoga kraja. Zasigurno jedno od najpoznatijih kola na ovom području je Vinjansko kolo, koje i danas predstavljaju članovi HKUD-a „Seljačka sloga“ iz Vinjana Donjih. Kolo se pleše u tzv. vinjanskoj nošnji (siromaška nošnja radnika i težaka, bez ikakvog nakita i uresa). Prije izvođenja kola, gangaši gangaju dvije ljubavne pjesme:

„Oj, divojko, moje janje malo“ i „Šta mi radiš, Mare“:

*

OJ, DIVOJKO, MOJE JANJE MALO (pastirska pjesma):

Oj, divojko, moje janje malo
Oj, divojko, moje janje malo, oj!
Oj, da san ja tvoje janje malo
Ti bi doša i janje obaša!
Neman kada, moje janje malo!
Imaš, bolan, baren u nedilju!
U nedilju bio na livadi!
Ja san janje, na livadi bila

³⁰ Zapisala sam u Vinjanima Donjim 2009.god. Kazala mi je Ana Ždero, djev. Šanić, rođ. 1927.god.

Tebe, janje, nisan ni vidila
Nego samo tvoje konje vrane
Na tvom vrantru zelena dolama
S obe strane do zelene trave
U dolami zelena jabuka.
Oj, divojko, moje janje malo
Oj, divojko
Moje janje malo; Oj! ³¹

*

ŠTA MI RADIŠ, MARE (pastirska pjesma):

m. Šta mi radiš, Mare, Mare
Šta mi radiš, Mare moja?
ž. Čuvan ovce, Ivane, Ivane
Čuvan ovce, moj Ivane.
m. Ukrast ču ti, Mare, Mare
Ukrast ču ti, Mare janje!
ž. Nećeš ukrast, Ivane, Ivane,
Nećeš ukrast, moj Ivane!
m. Ti ćeš zaspat, Mare, Mare
ti ćeš zaspat, Mare moja!
ž. Neću zaspat, Ivane, Ivane
neću zaspat, moj Ivane!
Nećeš ukrast, Ivane, Ivane
Nećeš ukrast, moj Ivane!
m. Šta još radiš, Mare, Mare
Šta još radiš, Mare moja?
ž. Vezen jagluk, Ivane, Ivane
Vezen jagluk, moj Ivane.
m. Komu ćeš ga dati, Mare, Mare
Komu ćeš ga dati, Mare moja?

³¹ Zapisala sam u Vinjanima Donjim 2006. Kazala mi je Iva Rebić, djev. Bušić, rođ. 1919.

ž. Dat ču ti ga, Ivane, Ivane
Dat ču ti ga, moj Ivane!
m. Šta još radiš, Mare, Mare
Šta još radiš. Mare moja?
ž. Češljan kose, Ivane, Ivane
Češljan kose, moj Ivane!
m. Tko će ti ih mrsit, Mare, Mare
Tko će ti ih mrsit, Mare moja!
ž. Mrsit češ ih, Ivane, Ivane
Mrsit češ ih, moj Ivane!
m. Šta još radiš, Mare, Mare
Šta još radiš, Mare moja?
ž. Mijen lice, Ivane, Ivane
Mijen lice, moj Ivane
m. Tko će ti ga ljubit, Mare, Mare
Tko će ti ga ljubit, Mare moja?
ž. Ljubit češ ga, Ivane, Ivane
Ljubit češ ga, moj Ivane!
m. Šta još radiš, Mare, Mare
Šta još radiš, Mare moja?
ž. Igran kolo, Ivane, Ivane
Igran kolo, moj Ivane!
I sada se kazuje:

*

VINJANSKO KOLO
Povezi, zavezi kolo, divojko!
Ne umin, ne smin, brate Ivane!
Tam keli, tam proberi,
marule za marule,
đindere za đindere
sunce stade-đinder pade.
Dilbere-kolubere,
vito nam pero zeleno!

Dođi mi, dragi moj
U onu bašču zelenu,
Pod onu ružu rumenu,
Unde će vesti maramu,
Dat će je svome draganu-
Neka se s njome pokrije.

(Mladić i djevojka povedu kolo, ostali plesači stoje u parovima sa strane i sa svakim novim krugom priključuje se po jedan par. Kada se svi priključe, opleše se zajedno još jedan krug, zatim kolo stane. Mladić i djevojka koji su poveli kolo razdvoje se. On ide van kola, a ona u kolo i započima pjesmu)

Lipo ti je u mom kolu,
đel divojko, đel dušice
đelama meni na ruku.
Još je lipše oko kola
Đel divojko, đel dušice
Đelama meni na ruku.
Vid u mene lipe kose
Đel divojko, đel dušice
Đelama meni na ruku.
Ja će ti je razmrsiti
Đel divojko, đel dušice
Đelama, meni na ruku.
Vid u mene lipa oka
Đel divojko, đel dušice
Đelama, meni na ruku.
Evo mi ga i još lipseg,
Đel divojko, đel dušice
Đelama meni na ruku.
Vid u mene lipa lica
Đel divojko, đel dušice
Đelama meni na ruku.
Ja će ti ga poljubiti

Đel divojko, đel dušice
Đelama meni na ruku.
U mene je čvrsta straža,
Đel divojko, đel dušice
Đelama meni na ruku.
Ja ču stražu priskočiti
Đel divojko, đel dušice
Đelama meni na ruku.
Ne priskoči, ne poljubi
Đel divojku, đel dušicu
Đelama meni na ruku.

(Nakon pretposljednjeg stiha kolo stane i prestane se pjevat. Mladić nađe mjesto u kolu gdje je najslabija „straža“, preskoči i uđe u kolo. Nakon što poljubi djevojku, njih dvoje ponovno povedu kolo i nastavlja se pjesma. Pjeva se u puno življem tonu, a cijeli posljednji stih pjevaju svi plesači zajedno.)

Priskočio-poljubio
Đel divojku, đel dušisu
Đelama meni na ruku.³²

5.2. GANGE

Zavitna san svetoj Ani bosa
da se moja iskovilja kosa!

(U ovim stihovima krije se puno dublji smisao, jer se prije govorilo da se ženama kosa „iskovilja“ kada zatrudne, a sv. Ana je zaštitnica majki i nerotkinja, dakle, to je bio zavjet za trudnoću.)

*

Gango moja ja te ganga ne bi

³² Zapisala sam u Vinjanima Donjim 2009. Kazao mi je Nenad Škeva, rođ. 1968.

Da se nisan rodio u tebi:

*

Majko moja što ti mene rodi,
Da me drugi svojoj kući vodi!

Vidila san svoga lole majku-
Stara žena-prodaje vretena!

*

Svitu muka što san šesna struka.
Šnajder kroji-pa mi dobro stoji.
Dođi lolo večeras na konak,
Ako nećeš-oče drugi momak!

*

Bila san ti, dragane u kući,
Sirotinje- Bože svemogući!

*

Mala moja ja ti doć ne mogu-
cipela me ubila u nogu!

*

Varan lolu da me glava boli
Da ga kušan koliko me voli!³³

*

Vidit će se curino poštenje
Kada dite dođe na kršćenje!

*

Svekar laje, a svekrva reži-
Bolje dragi, oboje ji sveži!

*

Pivaj mala dok si u matere,
Pomanje ćeš kada k meni dođeš.
Ti bi rada-nećeš imat kada!

³³ Zapisala sam u Prološcu 2009. Kazala mi je Mila Pezo, djev. Matić, rođ. 1925.

*

Ja obađo divojaka trista,
Opet nema do staroga mista!

*

Pravo kaži materina Đađe
Bi li dala ono sestre mlađe?

*

Mala moja čestitan ti zimu,
Mlado lito i Novu godinu!

*

Sve barabe krivo kapu nose
I na stranu razdiljuju kose.

*

Mala moja je li to moguće-
Tri kotula, pa ti nije vruće!

*

Bože mili šta je ovo reći-
Što uzdišen kad polazin leći!

*

Šta ču majko od mladosti moje,
lole neman-godine se broje.

*

Mala moja
Đema đekli
Oćemo li
Di smo rekli?³⁴

*

Žali, Bože moji' opanaka
Što raskido tražeć divojaka!

*

Ja na selo-legla moja Kata
G..... mi zapričila vrata.

³⁴ Zapisala sam u Vinjanima Donjim 2010. Kazala mi je Ljuba Rebić, djev. Pezo, rođ. 1946.

*

Grm komišan, ruke mi zelene-
Ne mogu ti pisat, moj Nevene!

*

Što me ljubiš dragane s večera,
U zoru san slađa od šećera!

*

Ja u Cistu, mala na Lovreću
Ja na Lovreć- mala kaže: „Neću“!

*

Kad mi mala desnu ruku pruža
Srce mi se razvija k'o ruža.³⁵

*

Ja ču moga lolu zaularit,
On će radit, a ja ču bećarit!

*

Udat ču se u Vinjane Donje
Kad ne mogu za nikog' u Gornje!

*

Bećar jesan i more mi biti
Vino piti, do zore siditi!

*

Koji momak ne zna šije-šete
Podajte mu igle-neka plete!

*

Sitit ćeš se, mala moja mene
Na babine kad ti dođu žene!

*

Volin majko za Hrvatsku mriti,
Neg' tuđinu podložnikon biti!

*

Mala moja očiju ti mrki

³⁵ Zapisala sam u Vinjanima Donjim 2010. Kazao mi je Ivan Rebić, rođ. 1938.god.

Bi l' se dala poljubiti Brki?

*

Slušaj, dragi-jabuko i diko

Ja bi za te, kad već neće niko!³⁶

*

Gradi kuću iz temelja,

Ženi curu iz plemena!

*

Moj dragane redi kosu svoju,

Dabogda ti spavala uz moju!

*

Vidi moga manitoga bene

Kiša pada-on obuo tene!

*

Da si mala, kolik' zrno prosa

Uvik bi te u džepiću nosa!

*

Moj se dragi vali da imade

Čepon čvrči, a iz tikve toči!

*

O, moj dide, moje cure čaća,

Kaži čeri da ne nosi gaća!

*

Ja i dika volimo se stoga

Ne moremo jedan bez drugoga!

*

'Ko me oče-rodilo mu voće

'Ko me neće-nek' u me ne kreće!

*

Ne virujen da je rat u miru

Dok ne vidin momke u civilu!

*

³⁶ Zapisala sam u Vinjanima Donjim 2009.god. Kazala mi je Ana Ždero, djev. Šanić, rođ. 1927.god.

Moja mi se majka ne viruje
Da moj dika uza me miruje!

*

Priko polja velika je voda
Kud će sada vinjanska gospoda!³⁷

5.3. ŠALJIVE PJESME

*

Oko svetog Luke
U džepe meći ruke!
Ne vadi ih vanka
Do svetoga Marka!³⁸

*

Grličica grče

Grličica grče,
Petar konja trče.
Daj mi, Petre, palicu,
Da ubijen grlicu,
Da mi grle soli da,
Da ja ovnu soli dan,
Da mi ovan loja da,
Da ja maci loja dan,
Da mi maca miša da,
Da ja miša žunji dan,
Da mi žunja pero da,
Da ja pero svatu dan,
Da mi svat konja da,
Da ja konja popu dan,
Da mi pop knjigu da,
Da ja knjigu Bogu dan,
Da mi Bog sriću da.

³⁷ Zapisala sam u Vinjanima Donjim 2006. Kazala mi je Iva Rebić, djev. Bušić, rođ. 1919.

³⁸ Zapisala sam u Prološcu 2009. Kazala mi je Mila Pezo, djev. Matić, rođ. 1925.

A ja sriću-pa u vriću,
Priko praga-pa u kuću!³⁹

*

Kranjče buganjče

-Kranjče, Buganjče,
-Daj mi malo skale!
-Šta ćeš ti sa skalani?
-Jabuke pobirati!
-Šta ćeš ti sa jabukan?
-Prascima ču davati!
-Šta ćeš ti sa prascima?
-Salo ču guliti.
-Šta ćeš ti sa salon?
-Kola ču mazati.
-Šta ćeš ti sa kolima?
-Kamenje ču vozati.
-Šta ćeš ti sa kamenjen?
-Crkvu ču zidati.
-Šta ćeš ti sa crkvon?
-Boga ču moliti!
-Šta ćeš ti sa Bogon?
-Dušu svoju spasiti!⁴⁰

*

Teško ti je

Teško ti je vlaju siromaju
I turčinu koji para nema,

³⁹ Zapisala sam u Vinjanima Donjim 2010.god. Kazala mi je Ana Rebić, djev. Logara, rođ. 1948.

⁴⁰ Zapisala sam u Prološcu 2009. Kazala mi je Mila Pezo, djev. Matić, rođ.1925.

I magarcu s konjman putujući
U Zagvozdu ručka čekajući.
Teško kapi na čelavoj glavi
I kokoši zimujuć na grani,
Teško volu na rđavoj rani.
Teško puški u strašivoj ruci,
Udovici koju neće momci
I divojci na didovoj ruci
A đerdanu na kaljavu vratu.
Teško selu kudan vojska prođe
I divojci koja sama dođe
Jer je prvo jutro prikorena:
„Kamol mito, kamoli darovi!“
Teško zvonu na jalovu jarcu
I brkovicu na balavu starcu.
Vran-planini što je u dubini
Bijakovi šta je na visini
Teško kozi kad joj spanu rozi!
Teško nogan pod maniton glavon
Jadan onaj što pameti nema!⁴¹

*

Taleri, taleri

Gronfe nile dizin bul
Trajne cvajne
Taleri, taleri, jug, jug, jug
Glamordi Imotski
Kimerari kordero
Ribrarentu ribraresu
Raki vajdi kvajdi kva
Tri je srebra lašapu pila
Na mon san tila

⁴¹ Zapisala sam u Vinjanima Donjim 2010. Kazao mi je Ivan Rebić, rođ. 1938.god.

Este putele
La luce letrika!⁴²

5.4. VJERSKE USMENE LIRSKE PJESME

Vjersku usmenu liriku čine: molitvene pjesme, prenja, versificirane legende. Vjerski pisac i propovjednik Nikola Krajačević Sartorius (Sisak, 1582. – Zagreb, 1653.) u svome djelu *Szveti evangeliomi* (Graz, 1651.) zagovarao je duhovne pjesme.

Povijesni, arheološki, arhivski i drugi izvori svjedoče da su Hrvati pod utjecajem Rimljana već u VII. st. prihvatili kršćanstvo i europsku kulturu. Po Konstantinu VII. Porfirogenetu, Heraklije je iz Rima doveo svećenike i od njih proizveo biskupe, nadbiskupe, prezbitere i đakone koji su pokrstili Hrvate. Hrvatska vjerska usmena lirika može se pratiti od XIII. st. do naših dana. Te pjesme svjedoče o dubokoj religioznosti hrvatskoga katoličkog puka koji je svoju vjeru i običaje sačuvao kroz stoljeća i pod tuđinskom i pod nenačrnom vlašću.

Budući se prema crkvenome učenju godišnje vrijeme dijeli na Advent, Božić, Korizmu, Uskrs i Vrijeme kroz godinu molitvene pjesme mogu se klasificirati na:

- a) Adventske i božićne.
- b) Korizmene i uskrsne.
- c) Svetačke.

Toj klasifikaciji mogu se dodati:

- a) Molitvene pjesme Isusu,
- b) Molitvene pjesme Mariji,
- c) Jutarnje,
- d) Večernje,
- e) Obredne,

⁴² Zapisala sam u Vinjanima Donjim 2010. Kazala mi je Ljuba Rebić, djev. Pezo, rođ. 1946.

- f) Prigodne,
- g) Općinske (priporuke).⁴³

*

Pred počinak

(večernja molitva)

Pred počinak ove noći
K Tebi, Bože, dižen oči
I dajen Ti hvale svoje
Za primljene dare Tvoje
Po Tvojoj mi Ti milosti
Sve pogreške moje prosti
Svin se srcen za njih kajen,
Njih se čuvat obećajen.
Andjela pošalji svoga
Da me čuva za sna moga!
Daj mi noćas mirno spati,
Dan u zdravlju dočekati!

*

Nedilja

Nedilja je svetica,
subota joj sestrica.
U sve dane brate radi,
u nedilju Boga vali!
Bog nedilju za se obra
i svin ljudin grije opra!

*

Noćna tama

(jutarnja molitva)

⁴³ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. str.128.-129.

Noćna tama evo prođe
I bijeli nan danak dođe
Hvala Tebi, Bože veli
I za ovaj danak bijeli
Ti me, Bože, danas vodi
I od zala oslobođi!
I daruj mi milost svoju
Da izvršin volju Tvoju!

*

Sveti Petre i Pavle
Smeti zmije i đavle!
Da me đava ne sritne,
Da me zmija ne ujde!

*

Sveti Petar i Pava
Nose čekić i čava
Da ubiju onoga
Što ne viruje u Boga! ⁴⁴

*

Idem spati

Iđen spati
Boga zvati
Kad Bog na nebesa pođe
Nebesa se otvoriše
Andžele moj
Budi mi na laka noć
Budi meni danu i noći
Uvik u pomoći!

*

Isuse moj

⁴⁴ Zapisala sam u Vinjanima Donjim 2010. Kazala mi je Ljuba Rebić, djev. Pezo, rođ. 1946.

Isuse moj
Lego u grob tvoj,
Ako umren-
Primi duh moj,
Ako poživen-
Pokripi duh moj!

*

Andele Gabriđele

Andele Gabriđele,
sađi doli niz đindere,
Nać ćeš Divu di divuje
u Šimuna na večeri.
Povidi joj dobre glase,
pozdravi je s Božje strane,
Da će sina poroditi.
Ivan će mu ime diti-
Isus će mu ime biti.

*

Križon se križan

Križon se križan
Pod križon ligan
Križ me čuva
S večera do jutra
Bog i Gospa dovika!

*

Pivčići pivaju

(moli se i ujutro i navečer)

Pivčići pivaju

Dubčići goraju
Svetu Divu Mariju bruđaju-
Ustaj sveta Divo Marijo
Na nu goru Kalvariju
Di si sina ostavila!
Džudije dođoše
Tvoga sina ukradoše
Na križ-drvo razapeše
Zlatnu krunu skidivaše
Trnovu krunu natičaše.
Dokle trnca probodaše
Dotle krvca tecijaše
Tute cviče restijaše.
Bog posla dva anđela
Da to cviče berijaše
U kitice ukitiše
Vinčiće vijaše
Prid Boga nosijaše.
Bog sam govorio:
„Ko bi ove moje
Dvi molitvice izmolio
Uvečer na liganje-
Ujutro na ustajanje
Tri bi duše saranio:
Svoju, očevu i majčinu!⁴⁵

*

Pivci pivaše

Pivci pivaše, Mariju bruđaše
Ustaj, Marijo, Židovi dođoše.
Isusa oteše, na križ propeše,
Krvca kapijaše, u kalež se slivaše.

⁴⁵ Zapisala sam u Vinjanima Donjim 2010.god. Kazala mi je Ana Rebić, djev. Logara, rođ. 1948.

Kaže Gospa:

„ Ko će ovu molitvicu moliti
Uvečer na liganje,
Ujutro na ustavanje,
Gospa će mu se ukazati
Četrdeset dana prije smrti.
Moj putniče-moj grešniče,
Sa menom ćeš putovati
I u vijeke vjekovati! Amen!“

*

Idem spati

Idem spati, Boga zvati
Bog će meni dobro dati
I kad budem umirati
Mojom dušom upravljati.
Mili Bože ja se kajem
Od svih grijeha svojih. Amen!

*

Idem spati, Boga zvati
I Divicu milovati.
Divica je Božja mati
Ona će nam pomoći dati.
Zvonce zveči-Gospa kleči,
Isus misu govori
Ja idem ja se idem pokloniti,
Svoju dušu spasiti
Pod dva krila anđelova
I pod treće, Isusovo
U ime Isusovo!
Bog se diže na nebesa
Tri zvona zazvoniše,
Anđeli se pokloniše

U ime Isusovo. Amen!⁴⁶

*

Idem spati, Boga zvati
I Mariju, Božju mati
Koja će mi pomoć dati
I od oca svetog Frane
Koji nosi žive rane.
Za Isusa propetoga
I za ljubav umrloga!

*

Veronika

Bol boluje Veronika
Devet dana i godina.
Svakud lika tražijaše
Nigdi naći ne mogaše.
Dok ne dođe Isus-dika
I donese lipa lika,
Lipa lika šudar plavi
Otra Gospa obraz slavni
Osta čista Veronika
Kano svitla golubica
Svetog Jozu zaručnica.
Jozo ju je rukovao
Livon rukon prstenova
A desnon je zlamenova.
Zlamen nosi u rajkosti
Di će sijat od radosti
Kano sunce od svitlosti.
O Isuse budi faljen
U sve vike vikov! Amen!

*

⁴⁶ Zapisala sam u Prološcu 2009. Kazala mi je Mila Pezo, djev. Matić, rođ.1925.

Pokraj stine Volume

Pokraj stine Volume
Di no voda izvire
Sidi Divica.
Na glavi joj krunica.
Bile ruke umiva,
Grišne duše doziva:
„Hvatajte se za ramena
Isukrsta izbodena!
Pogledajte gori-doli
Vaš se narod Bogu moli!“
O, Isuse, željo moja
Tebe želi duša moja
I vapije tilo moje
Da dođem prid lice Tvoje!
Amen!⁴⁷

*

Sv. Mijo

Sveti Mijo Mijovijo,
Sve je duše primirijo,
Sve su duše u raj ušle,
Samo nisu do tri duše:
Jedna duša ne moguše-
Koja krivo govoraše.
Druga duša ne moguše-
Koja tuđe otimaše.
Treća duša ne moguše-
Koja oca ne slušaše.

⁴⁷ Zapisala sam u Vinjanima Donjim 2006. Kazala mi je Iva Rebić, djev. Bušić, rođ. 1919.

*

Evo će reći tri Očinaša, tri Zdravomarije i tri puta Pokoj vični za duše svi naši mrtvi koji su otišli od naši kuća i našega roda i ostavili svoja dobra da mi uživamo i njijovi se duša spominjemo.

*

Bog in da
vični pokoj,
svitli raj
i kraljevstvo nebesko
di će oni počivat
Boga dar uživat
na vike vikova
Amen!

*

Evo će reći dio Ružarja, pedeset Zdravomarija, pet Očinaša i pet Slava Ocu i jedno sveto, slavno Virovanje na čast Pričiste Gospe, svete Nedilje i sveti misa, da se Blažena Gospa smiluje i čuva moju dicu svaki dan, na svakon koraku bude u pomoći, oslobodi od svakoga zla i svake napasti. Isuse i Marijo, čuvaj od svakoga zla i napasti! O, Isuse, dobri Bože, daj lipo zdravlje mojoj obitelji, oslobodi od svakoga zla i prosti nama grije naše, Amen!⁴⁸

6. BOŽIĆ

U folklornom smislu Badnjak je najbogatiji i najraznovrsniji dan u kršćanskoj tradicijskoj kulturi. Karakteriziraju ga: priprava hrane za Božić; škropljenje blagoslovljenom vodom: ukućana, domova, štala, stoke, dvorova, njiva, voćnjaka, maslinika, vrtova, pčelinjaka, badnjaka; kićenje zelenilom, najčešće bršljanovim i lovorovim grančicama:

⁴⁸ Zapisala sam u Vinjanima Donjim 2009.god. Kazala mi je Ana Ždero, djev. Šanić, rođ. 1927.god.

domova, štala, dvorova, njiva, voćnjaka, maslinika, vrtova, pčelinjaka, badnjaka; groblja; badnje pucanje; badnji krijesovi; slama; posipanje žitom badnjaka i onoga koji ga unosi; božićne svijeće; božićni bor; božićne jaslice; badnji post i badnja večera; večernja molitva; čekanje polnoćke; badnje koledanje; badnji ophodi; čestitanje; badnje zdravice.

Od Badnjega jutra do odlaska na polnoćku u središtu je zbivanja drvo badnjak. Paljenje badnjaka spominje biskup Martin iz Bracare u Španjolskoj (umro 580. godine). Od davnina su badnjak palili drevni Rimljani, južnoslavenski narodi, te Englezi, Francuzi, Nijemci, Portugalci, Letonci i dr.

Najstariji spomen paljenja badnjaka kod Hrvata nalazi se u dubrovačkom *Statutu Liber statutorum ciuitatis Ragussi* iz 1272. godine, a spominje pomorce koji na Badnjak donose i u vatru polažu panj te bi za to bili nagrađeni. Kod gradišćanskih Hrvata badnjak se spominje već u 16. stoljeću.

U drugoj polovici 17. st. Iohan Weichard Walvasor spominje paljenje i darivanje hranom badnjaka u Istri.

Obredi i običaji vezani uz drvo badnjak zrcale pretkršćansku i kršćansku tradicijsku kulturu. Premda su obredi, običaji i ophodi vezani uz badnjake iznimno raznovrsni, karakter im je istovjetan, a označava ga radost i veselje zbog dolaska Spasitelja i Otkupitelja svijeta. Badnjaci su u središtu Badnjaka (Badnjice), a karakteriziraju ih: ritualna sječa, donošenje domu i stavljanje pod strehu do ulaznih vrata, kićenje bršljanovim ili lovoroškim grančicama (ponegdje mahovinom), ceremonijalno večernje unošenje i kuću i stavljanje na vatru na ognjištu; škropljenje blagoslovljenom vodom; posipanje žitom (ponegdje i slamom); polijevanje vinom (krštenje); molitva. Badnjaci su u hrvatskoj kršćanskoj tradicijskoj kulturi antropomorfirani i uz njih se veže kult pokojnika.

Ugljevlu i pepelu od badnjaka narod pripisuje apotropejske značajke. Obred posipanja žitom ima panspermijski karakter. U nekim su mjestima uvenuli obredi paljenja badnjaka, u nekim su još od konca devetnaestog stoljeća modificirani te se lože u štednjake i kamine, a u nekim se sa samostalnošću Republike Hrvatske oživljavaju.⁴⁹

6.1. DOŠAŠĆE

Četiri su nedjelje koje prethode Božiću, a simboliziraju četiri tisućljeća od stvaranja svijeta do dolaska Isusa Krista. To razdoblje karakteriziraju post, pobožnost, molitve, mise

⁴⁹ Marko Dragić, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu broj, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008., str.68. – 89.

(osobito zornice) te opća duhovna i tjelesna priprava za doček najradosnijega kršćanskog blagdana, Božića. U adventu se nisu smjele održavati svadbe ni veselja. Iznimka je bio blagdan Bezgriješnog začeća Blažene Djevice Marije, sv. Lucije i sv. Tome. Uz te blagdane obavljaju se određeni poslovi, primjerice stavljanje pšenice u tanjur ili neku drugu posudu kako bi narasla i u koju su se stavljale božićne svijeće ili je bila uresom za Badnjak, Božić i Novu godinu.⁵⁰

Cilo vrime Došašća u kući se osjeća božićni ugođaj. U treću nedilju Došašća slave se „Materice“-majčin dan. Ona to jutro dočekuje ukućane i dariva in „cinu“, a oni njoj čestitaju. Nedilju iza toga slave se „Očići“-očev dan.

6.2. BADNJI DAN

Badnji dan je posebno značajan. Kuća se čisti i uređuje. Neko od ukućana iđe u varuš nabavit spizu. Taj se dan mora ispeć kruv za naredna tri dana, jer se na Božić, na sv. Stipana i na sv. Ivana ne smi ništa raditi. Kruv se obavezno mora ukrasiti, odnosno ispisati ili krugovima (čašon) ili crtama (pinjuron). Dica su išla ubrat bršljan kojin je domaćin prid večer ukrašava vrata i prozore na kući. Iza toga on ulazi u kuću i daje ukućanima blagoslovljenu vodu. Svi uzimaju tu vodu i stavljuje na čelo u znaku križa i počinje se moliti Virovanje, a iza toga Očenaš, Zdravomarijo i Slava Ocu dok domaćin blagosloviti svaku prostoriju u kući, a iza toga pojatu, kokošinjac i sve ostalo šta ima. Iza blagoslovljivanja, na Badnje veče, u kuću se unosi „badnjak“ kojeg je domaćin ranije pripremio.

Badnjaci se meću na ognjišća i moli se Bog. Badnjak je donosio domaćin u kuću, a to je bio ili panj ili neko veliko deblo koje se stavljalno na ognjište kad padne mrak i zapalilo bi se na ognjištu kad su svi ukućani skupa u kući i mole Boga. Domaćin je unoseći badnjak ukućane pozdravlja ričima: „Na dobro van doša Božić i porođenje Isusovo!“, a oni su odgovarali: „I s tobom Bog da zajedno!“. Domaćin još dva puta ponavlja pozdrav, samo što drugi put nadodaje: „I sv. Stipan!“, odnosno treći put: „I sv. Ivan!“ Iza toga se išlo na misu ponoćku ili na zornicu, kako je di bilo. Kad bi se došlo kući, išlo bi se po selu i čestitalo govoreći: „Na dobro van doša Božić i porođenje Isusovo!“. Domaćin bi odgovara: „I s tobom Bog da zajedno!“.

⁵⁰ Dragić, Marko. *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu. 3 (2008.) ; str. 414.

6.3. BOŽIĆ

Na Božićno jutro je domaćica morala ustati prije svih ukućana i uz molitvu prosut slamu po kući. Iza toga pripremi sve što je potrebno za cinu (bajami, oraji, sušeno voće i razni slatkiši). Cina se daruje ukućanima prije marenđe. Za vrime ručka na stolu mora goriti „Božićna svića“ koju zapali domaćin. Bukara kruži tri puta oko stola, kreće od gazde pa do svih ostalih ukućana. Onaj ko nazdravlja i piće kaže: „U zdravlje“, a svi ostali odgovaraju: „Bog te živio“. Sva tri puta kad bukara kruži svi moraju nazdraviti i otpit malo vina. Nakon ručka, svi ponovo mole, a domaćin ili domaćica uzmu komad kruva, umoče ga u crno vino i njime ugase sviću, oblikujući na svići znak križa. Taj kruv se mora ili pojist ili bacit u vatru. Na sam Božić čestita se samo onima koje sritnemo u Crkvi ili na putu do kuće, a ne iđe se po kućama u komšiluku, jer je sramota na taj dan odat igdi. To je dan kad su svi ukućani zajedno i s nikin drugin se ne druže! Sutradan, na sv. Stipana i prikosutra, na sv. Ivana išlo bi se čestitat po kućama u kojima ima neko od tih imena, a domaćin je davao tzv. cinu. Ta dva dana iza ručka su svi išli u selo na dernek i igrali kolo.⁵¹

6.4. MLADO LITO

Na Mlado lito sličan je običaj ko i na Božić, mada je to puno manja svetkovina. Ujutro se ide tzv. cina, a iza tog se iđe u crkvu k misi i svi se vraćaju kući za ručak. Za ručak se isto upali svića ko i na Božić, kad su svi oko stola i mole Boga. Svića se gasi ko i božićna, umakanjem kruva u vino i znamenovanjen križa. Iza ručka se iđe u selo čestitat i ostaje se do večeri veseliti uz kolo i pismu. Čestitka za Mlado lito je: „Na dobro ti došlo Mlado lito i Nova godina!“. Odgovara se: „I s tobom Bog da zajedno!“

⁵¹ Zapisala sam u Vinjanima Donjim 2010. Kazala mi je Ljuba Rebić, djevojka Pezo, rođ. 1946.

7. USKRS

Uskrs je najveći kršćanski blagdan jer je Isus Krist svojim uskrsnućem spasio i otkupio Sveti. Prvotno se Uskrs slavio svake nedjelje, a od 2. stoljeća slavi se jedanput godišnje nakon prvog proljetnog punog mjeseca, između 21. ožujka i 25. travnja. Podrijetlo mu je u židovskom blagdanu Pashe. Židovi su Pashom slavili čudesna Božja djela koja je on pokazao posebno izlaskom Izraelaca iz egipatskoga ropstva. Kršćanska se vjera usredotočuje na Isusovo Uskrsnuće, odnosno prijelaz iz smrti u život.

Uz blagdan Uskrsa vezani su u Hrvata mnogi drevni pučki običaji. Svako dijete hoće da mu se obuče najljepša roba. Djevojke i domaćice u crkvu na blagoslov nose jaja, sircice, soli, mlade ljutike, mlada sira, a mladići i domaćini nose na blagoslov u vrču vina. Za ručak se jede blagoslov. Ne smije se ništa baciti da se ne poljubi prije, a ne smije se ni dati živini. Velika je misa pred podne, a ljudi se sastaju lijepo obučeni. Poslije uskršnjega objeda mladež se veseli igrajući i pjevajući.⁵²

7.1. KORIZMA

Uskrsno vrime počinjalo je korizmon, 40 dana prije Uskrsa, a zadnja nedilja (tjedan) prije toga zvala se nedilja „mesoiđe“-(tjedan kad se moglo jesti meso). Ta zadnja nedilja je bila Pokladna nedilja, a s tim su tjednon završavala vinčanja, krštenja, momačka sila i sve ostale zabave. U vrime korizme nije se smila pivot nikakva pisma, samo se molilo Boga. Od Čiste sride pa do Uskrsa se postilo, a meso se smilo ist samo utorkon, četvrtkon i nediljon, iako većina svita ni u te dane nije kršila post. Uvečer se u svakoj kući „konta“ Gospin plač. U sridini korizme bila je „srida varalica“- dan kad se moglo privarit koga s nekon sitnon laži.

7.2. CVITNICA

Na Cvitnicu je bio običaj da se svi ukućani moraju umit u cviću koje u rano jutro uberu dica i stave ga u kajin. Iza tog se išlo na misu sa granama masline, lovoriike i jele. Iza ručka su se te blagoslovljene grane raspoređivale po kući da Bog čuva ukućane od svakoga zla. Dio tih grana mora se odnit i na polje, na njive i u vrtle da Bog čuva dobar urod.

⁵² Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. str.173.-174.

7.3. VELIKI TJEDAN

Kroz cili Veliki tjedan svaki je dan bilo obavezno molit, a posebno pridmrak, kad zvona sa crkve zvone da je „sat klanjanja“. Svi su se tada, di god bili i šta god radili krstili i vapili Bogu.

Veliki četvrtak se kod nas zove „Zeljavi četvrtak“ jer se tada obavezno ide zelje ili raščika.

Na Veliki petak, dan Kristove muke, post i nemrs je obavezan, ko i dan danas, a uz to, svi koji su zdravi, idu „za križen“. Polazi se od kuće ujutro, a vraća se navečer. Cilin puten se konta Gospin plač. Puno svita je zavitno bosonogi odat za križen.

Velika subota je „Bila subota“ jer se taj dan posti samo od mesa, a mliko i jaja se smiju ist. Uvečer prije Uskrsa kad se oglase zvona za „Gloriju“, svi ostavljaju svoje posle i umivaju se u blagoslovljenoj vodi da tako obnove svoje krštenje i da pokažu svoju radost zbog Kristova uskrsnuća.

7.4. USKRS

Na uskrsno jutro bi majke prve ustajale i na stol postavljale blagoslov, odnosno spizu što su dan prije blagoslovili u crkvi. To je najčešće bio kruv ili jaje. Svak od ukućana je mora uzet malo toga blagoslova i ništa prije toga se nije smilo ist. Nije se smilo prosut blagoslov po podu. Do ručka je svak sidio u svojoj kući oko stola i svi ukućani su zajedno išli na sv.misu. Tek popodne se išlo u selo na čestitanje.

U proliće bi čobani čuvali stoku, a najviše ovce. Ovce su u to vrime bile bređe (sjajne) i janjile su se. Onaj pastir koji bi bio kod ovaca kad bi se neka ovca ojanjila, donio bi janje kući i da bi ga domaćici. Za nagradu bi mu ta domaćica kad dođe Uskrs darivala jedno ukrašeno jaje (pisanicu).

Dica se popodne u selu tuckaju s jajima koja domaćice ofarbaju u kapuli.

*

Dušice grišna

Dušice grišna, bud' u viri kripna

Kada budeš putovala

Dugin putin, tisnin klancin

Susrist će te Duh nečisti.
Pitat će te Duh nečisti:
„Jesi l' duša moja ili Božja?“
„Nisan tvoja nego Božja,
Bogu san se obećala
Na blag danak-Veliki četvrtak,
Rekla sto Jezusa, sto amena,
Sto se puta prikrstila-
Evo i sad ču!
U ime Oca i Sina i Duha Svetoga!
Amen!

(Ova se molitva molila na Veliki četvrtak, a na Veliki petak molila se tzv. „Isusova krunica“- 33 Očenaša, 7 Zdravo Marija i 7 Slava Ocu.)⁵³

8. OBIČAJI KOD DOMAĆIH POSLOVA

Isanu (čeljadetu) od pameti, jutrom, kad se probudi, prva (mu) je, prikrstit se: *U ime Oca i Sina i Duva Svetoga. Amen. Bože moj, u ruke tvoje duša i tilo moje.* Zatim se obuče i umije, i aj na rađu po sinošnjem kućnom dogovoru. Čeljad od rađe prva su na nogam, starost i nejakost zadnja. Žene i cure najprve.⁵⁴

Običaj je bio da svi poslovi u polju rade zajedno i da ljudi jedni drugima pomažu. Zimi se nije puno radilo jer nisi ni moga ništa. Tada se je veselilo, pivalo, ženilo. Najviše se ljudi ženilo u zimu, prid Božić jer nije bilo nikakve rađe u polju, a i svega je od rane još bilo u kući. U proliće i lito najviše se je radilo po polju. Radio je svak ko je moga, a najviše žene.⁵⁵

9. ŽETVA (VRŠAJ)

Kad bi u osmon misecu sazorila šenica išle su žene to žito žeti. Ujtru su se dizale u 3h da sve obave dok ima ladovine. To se žito mećalo u snopove, a snopovi su se vezali žitnin

⁵³ Zapisala sam u Vinjanima Donjim 2010. Kazala mi je Ljuba Rebić, djev. Pezo, rođ.1946.

⁵⁴ Fra Silvestar Kutleša, Život i običaji u Imockoj krajini, Matica hrvatska Ogranak Imotski, Imotski 1997., str.251

⁵⁵ Zapisala sam u Prološcu 2009. Kazala mi je Mila Pezo, djev. Matić, rođ.1925.

užima, koja su se plela od žita, a tribalo ji je dobro namočiti da ne pucaju. To bi snoplje unda dovezli ili donili na guvno. Guvno je tribalo pripremit za vršaj. Tribalo ga je oženjat od trave i dobro natopit i učvrstit stogu. Ta snoplja su stavljana redon u krug oko stožine, a konji su se vezali za stožinu i vrtili su se u krug i okrćali u drugu stranu sve dok se ne bi žito dobro satrlo. Konji su se u vršaj dovodili između osan i devet sati. Dok je vršaj visok, konje vodi odrasli muškarac, a kad se smanji, konje mogu voditi i dječaci. Dok konji obilaze oko stožine ljudi podbacuju žito. Kad se radi pritresanje, konji su morali biti van vršaja. Pritresanje je služilo tome da se donji dilovi vršaja, koji su manje izloženi udaru kopita okrenu na površinu, tako da se vršaj ujednači. Iza tog se odvajala slama od žita i žito se vijalo od plive, tražeći zeru vitra. Taj se postupak zove *vijanje*. Vitar je za vijanje mora biti pogodan, a dosta je ovisilo i o položaju gumna. Kad bi bilo vitra, unda drvenon lopaton bacaj u zrak da se ta pliva odvoji od žita. Iza vijanja se žito spremalo u ambare (kašune). Prije nego se spremi u ambare, žito se još moralo dobro pročistiti, jer se samo skroz čisto žito moglo nositi u mlinicu. Taj se postupak zove *rešetanje*. Ako je žito došlo nečisto u mlinicu, to je bila sramota za ženu. Mlinar je mogao žito i odbit samlit, a ako ne bi odbio, za nečisto žito je obavezno uzima veći „ujam“. (Ujam je bio koji mlinar uzima sebi za naplatu, jer nije bilo moguće platiti novcen.)⁵⁶

10. KRESANJE GRMA

U osmom misecu bi ljudi na selu počinjali sić grm za ovce. To bi se kresalo i stavljalo u naviljke da se osuši i unda se sadivalo u lišnjak. To se koristilo za cilu zimu, davalо se ovcama i koristilo se i za potpalu vatre. Kad bi se lišnjak osušio, unda bi se skupile žene iz sela i to bi se donilo kući da više ne стоји u ogradi.⁵⁷

11. MANJANJE GRMA

U isto vreme se manja i grm, a to bi se sa jasena skida grm i stavljaju u vriće. Tu bi se skupilo po nekoliko žena i danas u jedne, sutra u druge, pa sve tako redon. Na dan bi se umanjale tri vriće grma, koji se stavljaju po guvnu i sušio. To bi se redovno mišalo i čin se osuši, pokupi da ne okrene kiša i ne smoči ga, jer kad se smoči, pocrne i ne valja. Zato se to na vreme moralno stavljati u pojatu i za vreme zime davalо bi se ovcan, kozan i kravan.⁵⁸

⁵⁶ Zapisala sam u Vinjanima Donjim 2010. Kazala mi je Ljuba Rebić, djev. Pezo, rođ.1946.

⁵⁷ Zapisala sam u Prološcu 2009. Kazala mi je Mila Pezo, djev. Matić, rođ.1925.

⁵⁸ Zapisala sam u Prološcu 2009. Kazala mi je Mila Pezo, djev. Matić, rođ.1925.

12. SVADBENI OBIČAJI

12.1. PROSIDBA- „Rakija“

Kad bi se momak i cura zamirili, unda bi on dolazio kod nje u kuću na silo. To se govorilo da oni „ćosaju“ ili „side“. Kad se momak i cura odluče ženit, ugovore „rakiju“ ili „jabuku“. Tada bi došli čaća, stric, diver, „stari svat“ i još neko od bliže mladoženjine svoje i prosili su mladu davajuć joj jabuku koju su stavljali na stol u njezinoj kući. Mladoženja nije odma ulazio s njima u kuću. Mladoženjin čaća bi reka da jabuku uzme ona kojoj pripada, jer je tada u mlade u kući bilo još cura iz sela. Kad bi mlada uzela jabuku, neko od mladoženjinih bi iziša vanka i zapuca bi iz puške u znak da je mlada isprošena. Tada bi i mladoženja uša u mladenkinu kuću, jer je dotad bio u nekoga od susjeda. Kad je mladoženja uša, nastavilo bi se slavlje uz večeru koja je bila obilato pripremljena.

Nediljon ujutro bi mладenci išli skupa u pratra i upisali bi „navišćenje“. Kad bi se vratili iz crkve, mlada je odala po selu i u svakoga u kuću donosila rakiju i suve smokve što ih je donila mladoženjina svojta. Navišćenje je pratar čita s oltara tri nedilje zaredon, a u četvrtu nedilju su bili svati. Kad bi se mlada navistila, morala je odma počet spremat dotu. Dota se spremala tako da bi mlada dala curama po selu da joj pletu čarape, vezu buzavce i šiju i kite zovnice. Kad bi se to završilo, mlada bi spremila svu dotu i dan prije svata su išle „škrinje“, odnosno roba koja je pripremljena za dotu i koju mlada nosi u mladoženje u kuću. Cura koja je bila jedinica u čaće i matere zvala se *dotarica*, jer je imala puno dote koju s nikin nije morala dilit, a ako je imala sestre, sve se dililo na jednake dilove. Dotarica je imala više udvarača radi dobrog miraza.

12.2. SVATI

Prije su se u nas ljudi ženili u zimu, od Božića pa do pokladne nedilje, zato što su tada svi bili kod kuće, a nikakav posa u polju se tada nije radio.

Na sam dan vinčanja mladoženja okuplja svoju svojtu i prijatelje. Mlada isto zove svoju svojtu i prijateljice. Sвати se u mladoženje okupe i dolaze kod mlade. Mlada bi se zatvorila u kuću sa sestrama, ako ih je imala, s nekoliko prijateljica i s rodicama, a to su sve

morale bit neudate cure. Stari svat, kojeg bi izabra mladoženja, bi doša na vrata sa svojih nekoliko kompanjona i tu su oni pričali o svojoj izgubljenoj ovci, da je traže i da su čuli da je ona u toj kući. Prije mlade bi iz kuće izišle sve cure, a stari svat bi govorio za svaku da to nije ta njihova. Mlada bi ostala zadnja u kući. Prije nje je izlazila kuma. Tek kad bi izišla mlada, stari svat i kum su to morali platit i odvest je mladoženji. Mladoženja je mora puncu darovat kapu, a punici cipele. Iza toga bi se svi svati vratili u kuću u mlade di je bio pripremljen kompletan ručak. Iza ručka se išlo u crkvu na vinčanje. Prvi su u koloni odali „pratioci“, a to su mlađenčina braća i rođaci. Kad bi se svati već uputili u crkvu, mladoženja bi se vratio u mlade u kuću i punica bi mu tada zapela šal na desno rame, a on bi njoj da poklon i vratio se u kolonu. Mlada bi tražila „proštenje“ (oprost), najprije u Boga, klečeći na kolinima, a unda u roditelja. Roditelji su je tada blagoslovljali da iđe u miru i sa srićom, čineći na njoj znak križa i govoreći „Bog te blagoslovio!“

Poslije vinčanja mlada dariva pratra (čarape, košulja, ručnik). Iza toga se išlo u mladoženjinu kuću. Pratioci su opet prvi u koloni, prvi stižu u kuću, uzimaju bukliju (u bukliji je vino koje moraju probat svi svati) i bičve i iznose bukliju prid svate. Ostatak svatova se utrukuje ko će prvi doći do pratioca i uzet bičve. Tu je puno puta bilo varanja, jer bi neki od svata uvik išli prikin putin. Posebno je bilo zanimljivo gledat utrku ako su svati na konjima, jer je velika čast bila imat najbržeg konja u svatin. Bučku iznose i svi ostali u komšiluku, a mladoj se dariva jabuka puna kovanica i cviča. Mladoženja bi prinio mladu priko praga, a ona bi poljubila prag. Iza toga bi bacala jabuku priko kuće i posipala svate bajamima i bombonima ako ih je imala. Tada bi svi svati ušli u kuću i posidali za večeru koja je bila pripremljena u izobilju. Za večeru se počimalo slavlje i veselje uz pismu koje je trajalo do jutra. Za vreme večere, mlada dariva goste, ali ne sve, nego samo one koji žele, zato što je mlađenčin dar svak mora platit. Uzvanici želju izražavaju okrićanjen ili ostavljanjen pijata. Onaj ko izvrne pijat, ne želi poklon, a onaj ko ga ne izvrne, dobit će poklon od mlade, ali će ga i platit. Mladenci su išli u postelju prije ostalih svata, a svati su ih ispraćali uz pismu. Mlada se morala sutra prva ustati, u cik zore zagrabiti vodu iz bunara i ostaviti jabuku napunjenu kovanicama i darovima na bunaru da se zna da je to bila ona. Jabuku bi obično uzelo neko seosko dite. Prije ručka mladoženja iđe u „babe“ i „dida“ po kokoši. Kod njih ruča, a baba mu na odlasku daruje kokoš. Tek nakon petnest dana mладenci dolaze ponovo u njezinu rodnu kuću na ručak, di ona daruje dicu kolačima, a to radi i u novoj kući kad se vrati od roditelja.

Ovi običaji opisuju „vinčanje na lipe“. To je vinčanje koje se obavi kako triba i sve po redu. Drugi je način bio „vinčanje na kolonu“, a to je bilo kad bi se mlada prije svata umakla

i živila nevinčana u novoj obitelji. To se zove „*na kolonu*“ zato što je župnik mladu koja se umakla mora stavit na oglasnu ploču na kolonu (stup) crkve. U takvin svatima nije bilo rakije, nije bilo napovidi ni sličnih običaja. Mlada i mladoženja su prije svata za kaznu morali ići u drugu župu na svadbenu ispovid. Mlada se nije smila udat u biloj vinčanici i nije smila nositi veo. Nedilju dana prije svata morala se vratit kući u matere. Svi ostali običaji bili su isti za njih ko i na „*vinčanju na lipe*“. ⁵⁹

I danas su se na području Imotske krajine sačuvali običaji poput „rakije“, „škrinja“, prenošenja „mlade“ preko kućnog praga, bacanje nakićene jabuke preko ženikove kuće i darivanja ženikove rodbine. Prisutna su i praznovjerja da brak neće biti sretan ako mladoženja vidi mlađenku u vjenčanici prije nego mu je kum i stari svat izvedu iz kuće ili ako bilo koji od obreda ne prođe u najboljem redu.

13. POSLOVICE

Poslovica je najminijaturnije književno djelo. Poslovicom se prenosi višestoljetno i višemilenjsko iskustvo koje jezgrovito tipizira osobe, događaje i pojave. Karakter poslovica je utilitaristički i didaktički. Poslovice imaju općenacionalni karakter. U hrvatskoj povijesti književnosti poslovice su nazivane: proričja, priričja, pririč, priričak, mudroslovice, izreke; gnomi, sentence, sentencije. Poslovice se mogu klasificirati na više načina. Najčešće se svrstavaju po značenju, ali i po vremenu zapisivanja. Česta je abecedna klasifikacija. Mogu se tematski klasificirati. Josip Kekez ih tipski razvrstava na: izreke, dijaloške poslovice ili poslovice-pitalice, poslovice-anegdote ili poslovice-pričice i pareologizme (frazeologizme, poredbe, metafore).⁶⁰

*

- Di je vrilo-i vrit će, di je bilo-i bit će!
- Nije drvo barke, nego vira Marte!
- Umiljato janje dvi majke doji!
- Nije kuća tisna ako čeljad nisu bisna!
- Sidi Luce, ne sidi sunce!

⁵⁹ Zapisala sam u Vinjanima Donjim 2010. Kazala mi je Ljuba Rebić, djev. Pezo, rođ. 1946.

⁶⁰ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. str.528

- Uzori plitko, posij ritko, potrljaj branom, ajd' u Bosnu za 'ranom!⁶¹
- Kravu se veže za robove, a čovika za riči!
- Zaklela se zemlja raju da se tajne sve doznaaju.
- Ko je lud, ne budi mu drug!
- Više baba-kilavije dite!
- Vidila žaba di se konji kuju, pa i ona digla nogu!
- Prigode beru jagode!
- Teško kapi na čelavoj glavi i nogama pod maniton glavon!
- Prazan klas uzgor stoji, a pun se k zemlji savija!
- Ko s đavlon tikve sadи, o glavu mu se razbijaju!
- Ne daje onaj ko ima, nego onaj ko je naučio davati!
- Ako zima ne ujde zubima, oštine repon.
- U nagodbi prijateljstva nema.
- Čovječe, radi što o's, al' ne'š dok o's.⁶²
- Sritnon čoviku žene umiru, a nesritnon konji krepaju!
- Uzmi vraga zarad blaga-blaga nesta, a vrag osta!
- Sit gladnu ne viruje!
- Koga nema na dilu, nema mu ni dila.
- Ne laje čuko za selo, nego za sebe!
- Sačuva te Bog bisna čuke i plašiva čovika!
- Što jedan ludi zamrsi, sto mudri ne može razmrsit!
- Teško onom koji nema druga, a još teže ko se s rđom sveže!
- Ko radi, ne boji se gladi!
- Di ima ljudi-ima i ludi.⁶³

14. ZAGONETKE

„Zagonetke su prisutne u usmenoj komunikaciji od najstarijih civilizacija do naših dana. Međutim, taj usmenoknjiževni fenomen nije dostatno istražen. Korijeni hrvatskih

⁶¹ Zapisala sam u Vinjanima Donjim 2009.god. Kazala mi je Ana Ždero, djev. Šanić, rođ. 1927.god.

⁶² Zapisala sam u Prološcu 2009. Kazala mi je Mila Pezo, djev. Matić, rođ.1925.

⁶³ Zapisala sam u Vinjanima Donjim 2010. Kazao mi je Ivan Rebić, rođ. 1938.god.

zagonetaka nalaze se u srednjovjekovnom dramskom tekstu s otoka Krka *Kolo od Buzović*. (Kekez, J., 1996: 174.)

Prvi hrvatski značajniji folklorist Petar Hektorović (Hvar, 1487. - Stari Grad na Hvaru, 1572.) u *Ribanju i ribarskom prigovaranju* (1568.) navodi zagonetke ribara Paskoja i Zeta.

Pisac, plemić i poliglota Fran Krsto Frankopan (1643? – Bečko Novo Mjesto, 1671.) svoje djelo *Zganke za vrime skratiti* napisao je na temelju narodnih zagonetaka.

U XVIII. st. svećenik i pisac Emerik Pavić (Budim, 1716. – Budim, 1780.) u svomu *Kalendaru* tiska zagonetke. Ivan Franjo Jukić je u *Bosanskom prijatelju* objavio 329 zagonetaka. Marijan Vuković je u Zagrebu 1890. objavio *Zbirku zagonetaka*.

Antun Barac (Kamenjak kraj Crikvenice, 1894. – Zagreb, 1955.) u književno znanstvenu problematiku ulazio je preko zagonetaka. Rijetke se otisnute knjige narodnih zagonetaka. U knjizi *Poslovice, zagonetke i govornički oblici* (1996.) Josip Kekez objavio je 442 zagonetke.

Zagonetke su binarna mikrostrukturna književna djela kojima se metaforično zagoneta o pojavama, događajima, predmetima, životinjama, osobama i sl. Sastoje se od pitalice (zagonetke, zagonetljaja) i odgovora (odgonetke, odgonetljaja). Zagonetkama se provjeravala intelektualna zrelost mlađeži.

Zagonetke su, također, služile za zabavu i razonodu u raznim prigodama: na sijelima, za vrijeme predaha kod težačkih poslova; zagonetali su i odgonetali pastiri, putnici, trgovci, đaci, studenti itd. Zagonetke se kazuju u prozi i stihovima. Poetski svijet zagonetaka je raznovrstan i obuhvaća velik broj motiva i tema.

Zagonetke se mogu različito klasificirati. Najčešća je dijakronijska klasifikacija. Pokatkad se abecedno razvrstavaju. Josip Kekez ih razvrstava na: zagonetke, zagonetke-pitalice i računske zagonetke.⁶⁴

*

-Kaja Kaju iza brda zvala: „Daj mi svoga da podignen moga!“

(kvasac i kruv)

-Do vode jalovo, od vode steveno.

(burilo)

⁶⁴ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008. str.536.

-Visi resa sa nebesa, daj mi, reso malo mesa?

(grožđe)

-Sikotići siku, vukotići vuku, sam paša u jamu baca?

(zubi, nepce i jezik)

-Na srid polja lonac vrije, a pod njime vatra nije?

(mravinjak)

-Četri ga nose, dva mu svitla, a jedan ga brani?

(konj)⁶⁵

-Širom polje nemireno, po njem stado nebrojeno?

(nebo i zvizde)

-Četri brata kuću grade, a nijedan u njoj ne stanuje?

(igle i bičva)

-Puten iđu babe bose,

U torbama biser nose,

A ne vide i ne znaju

U torbama šta imaju?

(slani gra)

-Odozgo željezo, odozdo željezo, u sridini meso?

(prsten i prst)

-Riče, buče, k vodi dolazi, vode ne piye?

(zvono)

-Puna lisa prosa, nit se lisa rasiplje, nit se proso prosiplje?

⁶⁵ Zapisala sam u Prološcu 2009. Kazala mi je Mila Pezo, djev. Matić, rođ.1925.

(nebo i zvizde)

-Moj peronja vode pije, a nad njin se barjak vije?

(pivac)

-Kašika masla, cilon svitu dosta?

(sunce)⁶⁶

-Zakučasto-zavijeno, u divojku zabodeno.

Kad utraješ-jao, kad izvadiš-žao?

(rećine)

-Svi svatovi u crljenu-samo snaša u zelenu?

(trišnja)⁶⁷

15. IGRE

Šijavica

Šijavicu su mogla igrat samo muška čeljad, a nije bilo bitno koje su dobi. To je igra na prste. Igra se u dvoje ili u četvero, a nekad može bit i više igrača. Najčešće se šijavica igrala „o vino“ koje se odma iza partije pije. Igrači ispružaju prste (od dva do deset) i izgovaraju poprilično iskrivljene talijanske brojeve (do, tre, kvatro, cinkve, šije, šete, oto, nove, tuti). Kad se broj njegovih i protivnikovih prstiju zajedno zbroji u broj koji je on izgovorio, punat je njegov. Obično se igralo do 21 puncta. Šijavicu su obično igrali stojeći za stolon, a kad neko osvoji punat, lupne šakon o stol i užvikne za punat.

Kamena s ramena

Bacanje kamena s ramena također je izrazito muška igra. Igra se uvik kad je neka fešta, ali i nediljon. Ima više disciplina: s mista, micanjen, trzajen, zamanjivanjen ili iza trka.

⁶⁶ Zapisala sam u Vinjanima Donjim 2009.god. Kazala mi je Ana Ždero, djev. Šanić, rođ. 1927.god.

⁶⁷ Zapisala sam u Vinjanima Donjim 2010. Kazala mi je Ljuba Rebić, djev. Pezo, rođ.1946

Razlikuje se i od toga kakav se kamen baca: mali, sridnji ili veliki. Trzajen i iza trka baca se lakši kamen.

Potezanje klipa (ili kljuke)

Dva momka sidnu na pod tako da se dodiruju stopalima. Iznad stopala bi imali klip ili kljuku, koju bi oba držala rukama. Kad bi dobili znak: „Sad“ obojica bi počeli potezati, pokušavajući nadjačat protivnika, odnosno dignit ga sa zemlje.

Gude

Za igru „Gude“ tribalo je napraviti šćape što su na dnu zavrnuti i zadebljani (slično onome za hokej). Na ledini se iskopa rupa u koju će se utravat guda (okruglasti komad drveta). Jedan igrač stoji kraj rupe i brani, a dva igrača pokušavaju palicama utrat gudu u rupu.⁶⁸

Poša Relja...

U ovoj igri svaki sudionik dobije neko ime, a igra počima od glavnoga, odnosno od „Relje“. On bi započima govoreći: „Poša Relja Mijovanti, došlo je na suca“. On odgovara: „Na suca ništa nije došlo“, a Relja priupita: „Da kud je pošlo?“. Tada sudac kaže ime nekog drugog sudionika i igra se nastavlja na isti način sve dok neko ne pogriši u izgovaranju imena. Kad bi se to dogodilo taj bi mora izaći isprid kuće i na sav glas vikat kaznu koju mu kaže vođa igre, Relja. Tome su se svi smijali jer je uvik mora izgovorit nešto pogrdno.

Magare gre

Igrali su redovito mlađi, i momci i cure. Na kominu bi se pripremilo sve za igru, odmaka bi se sač i komaštare i ožegon bi rastrali lug i prigradili polja. Tribalo je napraviti polja koliko je bilo igrača. Jedan bi igrač vodio igru, a drugi je pušta ili zaustavlja. Igrač koji vodi igru prolazi mašama od polja do polja i govori. „Magare gre, magare gre.“ Drugi igrač mora

⁶⁸ Zapisala sam u Prološcu 2009. Kazala mi je Mila Pezo, djev. Matić, rođ.1925.

imat zatvorene oči i puštat ili zaustavljat igru. Pušta bi igru dalje odgovarajući: "Neka gre!“. Kad bi tijo zaustaviti igru reka bi: „Sveži ga tute!“. Ako bi tada kad on zaustavi igru maše stale na njegovom polju, on bi mora priuzet ulogu pogađača, a ako nisu bile na njegovom polju, igra se nastavlja dalje.⁶⁹

18. ZAKLJUČAK

U zapisima koje ovdje možemo pročitati prikazan je život ljudi na području Imotske krajine u ne tako davnoj prošlosti.

Prije svega odnosi se na život radnika, seljaka i težaka koji su unatoč oskudici živjeli u veselju, pjesmama i svakodnevnom zahvaljivanju Bogu. Nakon napornog rada na škrtoj zemlji, večeri su se kratile pjesmom, gangom, šijavicom i pričama o nadnaravnim bićima.

Posebno važne bile su večernje molitve u krugu obitelji. Budući da je stanovništvo uglavnom bilo nepismeno, sva baština prenosila se na mlađe naraštaje usmenom predajom. Iako je većina ovih drevnih običaja iščezla, jedan dio tradicije očuvao se i do danas.

Nadalje, naši stari i danas uče djecu molitvama koje su oni čuli od predaka još u djetinjstvu.

Kako je Imotski smješten u dalmatinskom zaleđu i na velikom području graniči sa BiH, običaji žitelja ovoga kraja uvelike su slični onima iz ostalih dijelova Dalmacije, Zagore, te Bosne i Hercegovine.

Ima Imota sedmera vrata.

Vrata od Neretve.

Vrata od Cetine.

Vrata od Bosne.

Vrata od mora.

Vrata od neba.

Vrata od zemlje.

I vrata od matere.

⁶⁹ Zapisala sam u Vinjanima Donjim 2010. Kazala mi je Ljuba Rebić, djev. Pezo, rođ.1946.

Na sedmera vrata dođe i prođe sve imotsko: Sunce i Mjesec, jata ptica selica i zvijezda, vjetri i oblaci, vuci i poskoci, munje i vile, zemaljske i podzemaljske vode. Dođu i prođu ljudi.⁷⁰

Ipak, ista priča ili pjesma razlikuje se od kazivača do kazivača, pa uvijek možete čuti i zapisati nešto novo. Upravo zbog toga, tradicija usmene predaje ostaje nepresušan izvor koji mladi naraštaji trebaju cijeniti i čuvati!

⁷⁰ Petar Gudelj, Put u Imotu, Mala izdavačka kuća sv. Jure, Baška voda 1996.

SAŽETAK

U ovom sam radu zapisala stare narodne običaje, pjesme i priče koji čine dio kulturne baštine stanovnika Imotske krajine. Običaji stanovnika ovoga kraja manje-više su slični običajima drugih dijelova Hrvatske, a posebno Dalmatinske zagore.

Stanovnici ovih krajeva na poseban način su slavili Božić, Uskrs i mnoge svece, koje smatraju zaštitnicima svoga kraja. Tu se poglavito ističe blagdan Velike Gospe i Gospe od Andjela, zaštitnice grada Imotskog, kojoj su se Imoćani utjecali da ih obrani od Turaka.

Na ovom su području bila značajna tzv. sila, odnosno večernja druženja mladića i djevojaka gdje se pjevalo, plesalo i zabavljalo i gdje su se mladi zaljubljivali.

Čitajući ovaj rad upoznajemo kulturnu baštinu koju Hrvati kroz dug period prenose i čuvaju usmenom predajom.

RIASSUNTO

In questo lavoro ho scritto alcuni costumi, poesie e racconti le quali fanno parte dell'eredità culturale degli cittadini di Imotski. I costumi degli abitanti di questa regione sono più o meno simili ai quelli degli abitanti delle altre regioni croate, specilmente quelli dell'entroterra dalmatina.

Gli abitanti di questa regione particolarmente festeggiavano Natale, Pasqua e molti santi, considerati i protettori della loro regione. Di maggior spicco qui c'e l'Assunzione della Santa Maria Vergine e la festa della Madonna degli Angeli, la protettrice della citta di Imotski.

Su questo territorio erano significativa la cosiddetta „sila“, cioè le serate dove i ragazzi e le ragazze cantavano, ballavano e si divertivano, ma anche dove i giovani s'innamoravano. Leggendo questo lavoro incontriamo l'eredità culturale la quale i Croati per un lungo periodo conservano ringraziando la letteratura orale.

IZVORI

VLASTITI TERENSKI ZAPISI

POPIS KAZIVAČA

1. Ana Ždero, djev. Šanić,
rođ. 1927. iz Vinjana Donjih
2. Iva Rebić, djev. Bušić,
rođ. 1919. iz Vinjana Donjih
3. Mila Pezo, djev. Matić,
rođ. 1925. iz Prološca Gornjeg
4. Ivan Rebić,
rođ. 1938. iz Vinjana Donjih
5. Ljuba Rebić, djev. Pezo,
rođ. 1946. iz Vinjana Donjih
6. Ana Rebić, djev. Logara,
rođ. 1948. iz Vinjana Donjih
7. Nenad Škeva,
rođ. 1968. iz Vinjana Donjih
8. fra Vjeko Vrčić,
rođ. 1914. iz Imotskog

LITERATURA

1. Botica, Stipe, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb, 1995.
2. Botica, Stipe, *Lijepa naša baština* (književno-antropološke teme), Sveučilišna naklada, Zagreb, 1998.
3. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008.
4. Dragić, Marko, *Spasovo u hrvatskoj tradiciskoj baštini*, Crkva u svijetu, 44 (3). Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2009., str. 205.-228.
5. Dragić, Marko, *Čuvari Kristova groba u crkveno-pučkoj baštini Hrvata*, Ethnologica Dalmatica, Etnografski muzej Split, 17 (1). Split, 2009., str. 5-32.

6. Dragić, Marko, *Sveti Nikola u katoličkoj tradicijskoj kulturnoj i filološkoj baštini*, HUM, časopis Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Mostaru, 5., Mostar, 2009., str. 35-58.
7. Dragić, Marko, *Advent u liturgiji i narodnoj kulturi Hrvata*, Crkva u svijetu, 43 (3). Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 414-440
8. Dragić, Marko, *Sveta tri kralja u hrvatskoj tradiciji*, Crkva u svijetu, 42 (1). Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2007. 96-117.
9. Dragić, Marko, *Apotropejski obredi, običaji i ophodi u hrvatskoj tradicijskoj kulturi*, Croatica et Slavica Iadertina, 3, Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2007., str. 369-390.
10. Dragić, Marko, *Drvo badnjak u kršćanskoj tradicijskoj kulturi*, Crkva u svijetu 43 (1). Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008, str. 67-91.
11. Dragić, Marko, *Deset kamenih mačeva: hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine (I)*. Mala nakladna kuća Sveti Jure, Baška Voda, 1999.
12. Dragić, Marko, *Od Kozigrada do Zvonigrada: hrvatske predaje i legende iz Bosne i Hercegovine (II)*. Mala nakladna kuća Sveti Jure i Zajednica izdanja ranjeni labud ZIRAL, Baška Voda – Mostar - Zagreb 1999.
13. Dragić, Marko, *Duša tilu besidila*, (Hrvatske pučke molitvene pjesme iz Bosne i Hercegovine), Mala nakladna kuća Sveti Jure, Baška Voda, 1997.
14. Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, lirika, epika, retorika*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo, 2006.
15. Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, proza, drama i mikrostrukture*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo 2005.
16. Gudelj, Petar, Put u Imotu, Mala izdavačka kuća sv. Jure, Baška voda 1996.
17. Ivanišević, Frano *Poljica, narodni život i običaji*, reprint izdanja JAZU iz 1906. i neobjavljena građa, Književni krug Split, Split 1987.
18. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboljšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986.
19. Kutleša, fra Silvestar *Život i običaji u Imockoj krajini*, Matica hrvatska ogrank Imotski, Imotski 1997.
20. *Narodne lirske pjesme*, priredio Olinko Delorko, PSHK, knjiga 23, Zora, MH, Zagreb, 1963.

21. *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 1, napisale Maja Bošković – Stulli i Divna Zečević, Liber, Mladost, Zagreb, 1978.
22. *Usmene lirske pjesme*, priredio Stipe Botica, SHK, Zagreb, 1996.
23. *Usmene pripovijetke i predaje*, priredila Maja Bošković-Stulli, SHK, MH, Zagreb 1997.
24. *Poslovice, zagonetke i govornički oblici*, priredio Josip Kekez, SHK, MH, Zagreb 1996.